

శ్రీ

నాడిపరిజ్ఞానము

ఇయ్యది

రాజమహేంద్రపుర వాస్తవ్యులగు

శ్రీమదశహారతిరుమల మాడభూషి

శ్రీనివాసాచార్యులు ఆయ్యవారలుగారిచే

రచియింపఁబడి

వంతులైన య్యగారిచే

ప్రకటింపఁబడినది.

మాడనతూర్పు 1000 బతులు

రాయవరము

శ్రీ మేరీముద్రాలయమున మల్లిడి సత్తిరెడ్డిగారిచే ముద్రితము.

1926

కాఫీరైట్ రిజిష్టరు]

[దీని వెల 0-8-0

శ్రీయైనమః

శ్రీలక్ష్మీనాయవశన పరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీధన్వంతరయేనమః

శ్రీనివాస ధన్వంతరీయములొని

నా డీ ప రి జ్ఞా న ము

ప్ర థ మ భా గ ము

౧. శ్లో॥ అధాతః సంప్రవత్యోమి సంక్షిప్తం సూక్తముత్తమమ్!
ఆయుర్వేదోప దేశోస్మిన్ జ్వరాణాంచనిగత్యతే॥ అర్థము. అధాతః--
అటుపిమ్మటను, సంక్షేపం--సంగ్రహముగను, సూక్తం--మంచిమాట
లుగను, ఉత్తమం--యోగ్యమయినదిగను, ఆయుర్వేదే--ఆయుర్వేదము
నెను వైద్యశాస్త్రమునందు, ఉపదేశం--చెప్పబడిన యర్థములను,
ఆస్మిన్--ఇప్పుడు, జ్వరాణాం--జ్వరములయొక్క నిదానములను, సంప్ర
వత్యోమి--తెప్పగా చెప్పుచున్నాను.

౨. శ్లో॥ నానాముసీనాం వచనైరిదానీం సమాసతస్సద్భిషజాభి
యోగాత్ । సోపద్రవారిష్టనిదానలింగాన్నిగద్యతే దోషవినిశ్చయో
యం ॥ అర్థము॥ ఇదానీం-ఇప్పుడు, నానాముసీనాం-పలువురైనమునుల
యొక్క, వచనైః-వాక్యములచేతను, సద్భిషజాభియోగాత్-యోగ్యులై
యనుభవనీయులగు వైద్యశిఖామణులవలన చెప్పబడిన యోగములవల
నను, సోపద్రవ-ఉవద్రవముతో కూడినట్టియు, అరిష్ట-అరిష్టకరములై
నట్టియు, రోగములయొక్క నిదానముచే నాయారోగముల స్వరూపము
లున్న దోషములున్ను చెప్పబడుచున్నవి.

3. శ్లో॥ నానాతన్త్రవిహీనానాం భిషజానుల్పమేధసాం । సు
ఖం విజ్ఞాతుమాతంక మయిషేవభవిష్యతి ॥అ॥ నానాతన్త్రవిహీనా
నాం పలువిధములయిన శాస్త్రములు ముందున్న, తంగ్రహములయందున్న
అల్పప్రజ్ఞగల వైద్యులకు రోగనిదానవిషయమయి సంకోచములు గలు
గుచుండును గాన నట్టివోపములను తొలగించుటకుగాను సుఖముగ
తెలియుటకును శాస్త్రతత్వ సంగ్రహము చెప్పబడుచున్నది.

౪. శ్లో॥ జ్వరోరోగఃశిఃపాష్పా మృత్యుకరాంతకః । క్రోధ
దక్షాధ్వరేకుద్రోర్థ్వనయనోద్భవం । సంజాయ శేష్టధారోగైః పృథక్ష్మి
శ్రసమాగతైః । ఆగంతుశ్చతు రస్తతేవకోదేవః ప్రగూషణైః మిథ్యా
హర విహారాభ్యాం దోషాగ్యామిశో యాస్మృతైః । బహిర్మిశ్రయకోవ్వ
గ్నిజ్వరదాన్యరసానుగాః ॥అ॥ జ్వరము సర్వరోగముల కధిపతియగుట
యే గాక పాపస్వరూపము కలదియు, మృత్యుస్వరూపము గలదియు
శరీరకాంతియే స్వరూపముగా గలిగి యమస్వరూపమును ధరించినదై
కోపించి దక్షయజ్ఞమును పాడుచేసిన శివుని లలాటనేత్రమునుండి పుట్టి
యెనిమిది విధములయిన దోషములతో కూడి వేరై నట్టియు కూడుకొని
యున్నట్టియు రాకడలచేత వచ్చును ఆగంతుకస్వరములు నాలుగువిధ
ములుగ నుండును. అందు మొదటిది దుష్టదోషయుక్తమయి ప్రకట
దూషణలవలన వచ్చును. రెండవది అసత్యము లాడుటవలన గలు
గును. మూడవది తాను భుజించెడు ఆహారవత్సార్థముల సంయోగము
వలన జనించును. నాలుగవది మిశ్రిమిశ్రి భుజించుట వాటువడుట మొ
దలగుపాని వలన దోషవిఘ్నిమై పుట్టును. ఇయ్యది బాహ్యమున నిర
సనముమొంది జతరమందుండు అగ్నిరస భోజనరసాదుల సనుసరించి జ్వర
రూపమాయెను.

5. శ్లో॥ స్వేదావరోధ సర్వాంగంగ్రహణంతథా । యగపద్య
త్రద్యశ్యస్తేపూర్వ చిహ్నజ్వరస్యచ ॥అ॥ శరీరమున చెమట పుట్టకుం

దుట శాస్త్రము గలిగియుండుట శరీర మంతయు నొప్పులు గలిగియుండుట మొదలగునవి యొక్క సారిగ నెవరిదేహమున గానవచ్చునో అప్పుడు జ్వరమువచ్చుటకు మొదటిలక్షణ మని యెరుగవలెను.

౬. శ్లో॥ సామాన్యశో విశేషేణ జ్వంభోత్యర్థసమీరణాత్ । పితృసయనయోదాహకపి త్తంచారుచి స్తథా ॥౧॥ సామాన్య విశేష రూపములచే చెప్పుచున్నాడు వాతములవలనబుట్టు రోగమునకు ఆవ లింతలు విశేషముగ గలిగియుండును. వయిత్యరోగమునకు రెండు కన్నులును మంటగలిగియుండును శ్లేష్మరోగమునకు అన్నిపదార్థము లందును అరుచి కలిగియుండును.

౭. శ్లో॥ సర్వలింగే సమా వాయుస్సర్వరోషప్రకోపతే । రూ పేశ్వస్యతరాభ్యాంతు సంసృతం ద్వంద్వజంవిదుః ॥౨॥ సర్వశరీరములకు ను వాయువుతో గూడుకొని సర్వరోషములును ప్రకోపించి పైత్య శ్లేష్మ సంబంధములయిన రూపములను గలిసియున్నయెడల సంసర్గగలిగి ద్వంద్వజ్వరము లగును.

౮. శ్లో॥ ఆదౌ సమస్తరోగేషు అష్టస్థానాన్పరీక్షయేత్ । నా డీస్పర్శంచ రూపంచ శబ్దనేత్రపురీషయోః । మూత్రవర్ణంచ జిహ్వచ వీతాదృశభేషగ్న్వరైః ॥౩॥ ప్రథమమున సర్వరోగములకును ఎనిమిదిస్థా నములను పరీక్షించవలెను. అవి యెన్నియనః—హస్తములు, పాద ములు, మొదలగువానియందు చలించు సాములును, దేహస్పర్శము, రూపము, శబ్దము, నేత్రములు, పురీషము, మూత్రముయొక్క వణా ము, నాలుకయును,

౯. శ్లో॥ కరమూలే పాదమూలేచ, నాడివహతి దృశ్యతాత్ । నారీణాం వామభాగేచ పుంసాం దక్షిణేతు శోధయేత్ ॥౪॥ మణికట్టు నందును, పాదమూలములయందును నాడి కదలుచుండును గాన స్త్రీల కెడమభాగమందును, పురుషులకు కుడిపార్శ్వమందును పరీక్షించవలె

ను. ఇకను కొందరు వైద్యశిఖానులు గళపార్శ్వములను నాభి కిరు పార్శ్వములను గూడ పరీక్షించెదరు.

మతాంతరము

౧౦. వామభాగే స్త్రీయోనాడీ పురుషస్యతు దక్షిణే | యథా నాడి తథాశ్చక్యో విజ్ఞేయం వైద్యపారగైః ||౧|| స్త్రీల కెడమచేతి మూలమందును, పురుషులకు శుడిచేతిమూలమందును యేరోగసంబంధ మయిన నాడి నా రోగక్రమమున నడచును గాన వైద్యశాస్త్రజ్ఞుల చేత తెలియబడవలెను.

నాడుల స్థాననిర్ణయము

౧౧. అంగుష్ఠమూలమాశ్రిత్య త్రిభిరంగుళిపీడితః | యవస్యబీజ మాత్రంచనాడిస్సర్వాంగసంగతిః | వాతపిత్తద్వయోశ్మధ్యేనాడీ కఫగత స్థధా ||౨|| బొటనవ్రేలు నాశ్రయించి మూడువ్రేళ్ల చేతనువట్టిచూచేది. మువగింజ ప్రమాణము నాడి కదులుచు సర్వాంగములందును వ్యాపించి యుండును. వాతపైత్యనాడులు మొదలివ్రేళ్ళు అనగా తర్జనీ యనామి కల్లక్రిందను, శ్లేష్మనాడి మధ్యవ్రేలి క్రిందను నడచుచుండును.

త్రినాడీలక్షణము

౧౨. వాతేవక్రగతానాడీ చఫలాపిత్తవాహినీ | స్థిరా శ్లేష్మ యుతా నాడీమిశ్రితా ద్వంద్వజాభవేత్ ||౩|| వాతనాడి ఎంకరగను పైత్యనాడి చపలముగను శ్లేష్మనాడి స్థిరముగను ద్వంద్వనాడి ఘడియ స్థిరముగను మరియొకఘడియ అస్థిరముగను, చపలముగను, మరి యొకఘడియ వక్రముగను నడచుచుండును.

వాతనాడీలక్షణము

౧౩. వాతేవక్రగతిశ్చే కాలాపుకహంసవ త్తథా | బాలస్యడోలి కాచైపజలూకాశ్చగతిర్భవేత్ ||౪|| వాతనాడికప్పువలెను. లాపుక, తిత్తిరిపిట్ట తలెనుహంసవలెను, బాలురనూచునుయ్యెలవలెను, జలగవలెనునడచును.

పై త్యనాడీలక్షణము

౧౪. చపలాపి త్రగానాడీ యధామయాః వద్భవేత్ || మరా
శస్య గతిర్నాడి కపోతగతివ త్రధా || అ || పైత్యనాడి నమలివలెను,
హంసవలెను, గువ్వవలెను, నడచును

శ్లేష్మనాడీలక్షణము

౧౫. కఫాస్థిరగతిప్రోక్తా కుక్కుటస్య గతిస్థనా | వారావతస్య
నాడీటిట్టిభసంజ్ఞవత్ || అ || శ్లేష్మనాడి స్థిరగతియని చెప్పుబడినది. అది
కోడివలెను, పావురమువలెను, బండివలెను, తీతువపిట్టవలెను, నడచును.

వాతశ్లేష్మనాడీలక్షణము

౧౬. ముహుర్లావుకగా నాడీముహూర్నాడి జలూకవత్ వాత
శ్లేష్మగతిజ్ఞేయం వైద్యవిద్యావిశారదైః || అ || మాటిమాటికి లావుకపిట్ట
వలెను, జలగవలెను, నడచు నాడి వాతశ్లేష్మనాడియని తెలియవలెను.

వాతపైత్యనాడీలక్షణము

౧౭. ముహుర్లావుకగా నాడీ ముహూర్నాడి మయాగవత్ |
వాతపిత్తద్వయం ప్రాహుస్థద్విజానాతి పండితః || అ || తొలుత లావుక
పిట్టవలె నడిచి పిమ్మట నెమలివలె నడిచెనా వాతపయిత్యనాడి యని
వైద్యులు గ్రహింతురు.

శ్లేష్మవాతనాడీలక్షణము

౧౮. కుక్కుటస్యగతిర్నాడీ ముహూర్నాడి జలూకవత్ | వాత
శ్లేష్మగతిజ్ఞేయం వైద్యవిద్యావిశారదైః || అ || ప్రథమమున కోడివలె
నడిచి పిమ్మట జలగవలె నడచెనా వాతశ్లేష్మనాడి యని యెరుంగునది.

శ్లేష్మపైత్యనాడీలక్షణము

౧౯. ముహుర్ద్విషగతిర్నాడీ ముహూర్మంధూకవద్భవేత్ | శ్లేష్మ
పిత్తగతిః ప్రాహుర్ద్విజానయం భిషగ్వరైః || అదిని సామువలెనడిచి తరు
వాత కప్పవలె నడచెనా శ్లేష్మ పైత్యనాడియని తెలిసేది.

అజీర్ణనాడ్యాదిలక్షణము

౨౦. అజీర్ణభగతిర్నాడి జీర్ణచస్వాపకాకవత్ । సుప్తకాక
వత్ప్రీవోవహన్ స్త్రీసంగమేసతి । హంసవద్రభురే నాడి మలబద్ధం
విజానయేత్ ॥౧॥ అజీర్ణనాడి యేనుగవలె నడచును. అజీర్ణనాడి నిద్ర
బోయిన కాకివలె నడచును. స్త్రీసంగమనాడియు నిద్రబోయిన కాకి
వలెనే తీవ్రముగా నడచును. హంసవలెగాని తుమ్మెదవలెగాని నడచె
నా మలబద్ధనాడియని యెరుంగునది.

సంశయనాడీలక్షణము

౨౧. సద్యస్నాతస్యభుక్తస్యక్షుత్తృష్ణాత్పశీలినా । వ్యాయా
మంశ్రాంతదేహీచ భూతావేశశ్చరోదన । సుందరీణాంచ సంయోగే
మద్యపాన మతిభయః । గాంధారి భక్షణశ్చైవ పవనాభ్యాససాధకః ।
అపస్మారశ్రాంతదేహీచ నాడీనమృజ్జశ్చైవదృశ్యతే ॥౨॥ అప్పుడేన్నాన
ముచేసినవారికిన్ని భుజించినవారికినిఆకలిగొన్నవారికిని, మిక్కిలిదప్పిగొన్న
వారికిని, యెండబడ్డవారికిని, మార్గమునడచినవారికిని, అలసినవారికిని, భూత
పీడితులకును, భయము జెందినవారికిని, రోదనముచేసినవారికిని, స్త్రీ
సంగమముచేసినవారికిని, గంజాయిభక్షకులకును వాయునిరోధనముజేసి
పవనాభ్యాసమునుజేసినవారికిని, వెట్టివాండ్లకును, శుష్కశరీరులకును,
కల్లుత్రాగినవారికిని, నాడి నిదానముగా తగులదు.

సన్నిపాతనాడీలక్షణము

౨౨. కాష్టభారస్యమధ్యేతు చుంచూగమనవద్భవేత్ । కుటిలం
శిథిలం మందం నూత్నంచ చపలతథా । సన్నిపాతోద్భవంనాడీం విజా
నీయాద్భిషగ్వరైః ॥ అర్థము ॥ కట్టలమోళునడుమను చుంచుపాకి
నట్టును, వంకరగను, శిథిలముగను, మెల్లగను, నూత్నముగను చం
చలముగను నడచును.

శ్రీనివాస ధన్వంతరీ యములస్థి

నాడీ పరిజ్ఞానము

అష్టాంగసప్తకా ప్రకరణము

స్పర్శ లక్షణము

౨౩. అధస్పర్శ మిమంస త్యైక్వచిదష్టం ప్రభంజనః । అత్యుష్ణం సిత్తరోగస్తు అధవాత్యతి శీతలం । క్వచిత్సీతా శ్లేష్మరోగేద్వంద్వ బలైవ వృధక్వృధక్ ॥౬॥ తరువాత దేహస్పర్శలక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. వాతరోగికించుకంత యుష్ణముగను శ్లేష్మరోగికి ఒకప్పుడుష్ణముగను మరియొకప్పుడు చల్లగను, ద్వంద్వరోగికి మిశ్రముముగ నుండును.

స్వరూప లక్షణము

౨౪. తతః స్వరూపందృశ్యతాం శ్యామరూపప్రభంజనః । హరిద్రాశక్తవణాభాగాత్రంధైర్మ్యం విజానయేత్ ॥ వాండురస్యచ వణాభాభాస్వరూపం కఫరోగిణాం । మిశ్రితంద్వంద్వరోగిస్తువివర్ణం సన్నిపాతకే ॥౭॥ పిన్మూట రోగియొక్క శరీరస్వరూపమును చూడవలెను. వాతరోగి శరీరకాంతి నల్లగనుండును. పసపువర్నముగగాని మెరుపువర్నముగగాని యుండిన పైత్యరోగియనియు, తెల్లనివర్నముగలిగియుండిన శ్లేష్మరోగియనియు, మిశ్రరూపముగనుండిన ద్వంద్వరోగియనియు గ్రహించవలెను. ఎరనిశరీరము నల్లగను, నల్లనిశరీర మెరగను వుండిన సన్నిపాతరోగిమని గ్రహించవలెను.

శబ్ద లక్షణము

౨౫. తతశ్శబ్ద గుణంవత్యై సమశబ్ద స్సమీరణే । హర్షముప్రణవాత్యైతే శ్లేష్మరోగిస్తు హీనతః । ద్వంద్వచంమిశ్రితం జ్ఞేయం

భీషకాశ్రమవిశారదైః ||౨|| అరుపిచ్ఛుట మాటలధ్వని లక్షణములను వివరించుచున్నాడు. వాతరోగి న - ముగా చెప్పివలెనే మాటలాడుచు. వైద్యరోగి హర్ష మగునట్లుగను ఉచ్ఛ్వాసముగాను మాటలాడును. శ్లేష్మరోగి హీనస్వరముగ మాటలాడును. ద్వంద్వరోగి యొకఘడియ వడిగాను, మరీయొకఘడియ హీనస్వరముగను, ఇంకొకఘడియ సమముగను మాటలాడును.

నేత్రపరిక్షా లక్షణము

౨౩. తతోనేత్ర పరీక్షోవక్ష్యతేతస్యలక్షణాః । కిందిత్ స్థూలం శ్వాసవర్ణం తోయంప్రవతిమారుతిః । పీతంహిహితవర్ణంచ లోచనే పిత్తరోగతిః । నేత్రమిలంక్వచ్ఛూర్కాపాంశుజం శ్లేష్మజంపరం । హరిద్రాక్షభానేత్రం అథవా సన్నిపాతశే ||౨|| ఈశ్లోముచే నేత్ర పరీక్షరు చెప్పుచున్నాడు. నేత్రములు కొంచము మెప్పగా నుండియు, సల్లగానుండియు నీళ్ళు కారుచుండెనా వాతరోగమని గ్రహించేది. పచ్చగ. యెర్రగను పుండెనా పయిత్వరోగమనియు, నేత్రములందు పుసులు నిండియుండి మిక్కిలి తెల్లగ నుండెనా శ్లేష్మరోగమనియు, పచ్చని కాంతి గలవిగాని యెర్రనికాంతి గలవిగాని యుండిన సన్నిపాతమనియు నెరుంగవలెను.

పురీషలక్షణము

౨౪. పురీషలక్షణంపక్ష్యేవవమానంచబద్ధవిత్ । అథవాశ్వామలం క్షృష్ణాతతిః ప్రైశ్యస్తుపీడితః । రక్తఃస్థోధవాశేచిత్ మలంశ్వేతం కపోద్భవం । ద్వంద్వదా మశ్రిత జ్ఞేయం వైద్యవిద్యావిశారదైః ||౩|| ఈశ్లోమున మలార్థ లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. వాతరోగికి మల బద్ధముగ నుండును. లేదా శ్వాసలవణకాముగ నుండును. అటుగాని యెడల కారునలుపుగ నయిన నుండును. పయిత్వరోగికి అంతట పచ్చ

గనయినను ఒకానొక స్త్రీయున యెరుపువర్జము గలదిగనయిన నుండును. శ్లేష్మరోగి మలము తెల్లగనుండును. ద్వంద్వరోగమునకు విశ్రమవర్జముగ నుండునని వైద్యశాస్త్రజ్ఞులు తెలిసికొనవలెను.

మూత్రోపశ్చయము

౨౮. తతోమూత్ర పరీక్షాచ వక్ష్యతే శాస్త్రవిశ్వయం । వాయోశ్చశ్యానులమూత్రంచ రక్తంఽర్శంచ పయిత్యకే । శ్వేతవర్ష కఫానాంచద్వంద్వజా మిశ్రితంభవేత్ ॥౧॥ శాస్త్రసమ్మతమయిన మూత్రపరీక్షను చెప్పుచున్నాము. వాతరోగి మూత్రము నల్లగా నుండును. పయిత్యరోగి క్రేరని వర్షము గలిగియుండును. శ్లేష్మరోగి మూత్రము తెల్ల నైయుండును. ద్వంద్వరోగములకు మిశ్రమవర్షములుగనుండును.

గ్రంథాంతరే

౨౯. తతోమూత్ర పరీక్షాచ వక్ష్యతే శాస్త్రవిశ్చితా । వాయూచపాండురం మూత్రం రక్తంఽర్శంచపయిత్యకే । అధవాపీతవర్షంచ కామిలూమాం తద్ధేవచ । శ్వేతవర్షం కఫేచైవ ద్వంద్వజే మిశ్రితంభవేత్ ॥౨॥ వాతరోగి మూత్రము పాండురవర్షముగను, పయిత్యరోగి క్రేరగను కామిలూరోగికి పచ్చగను, శ్లేష్మరోగికి తెల్లగను నురుగుకట్టియును, ద్వంద్వరోగులకు మిశ్రమముగను వుండును.

౩౦. హిత్వారోగిణాం మూత్రం తన్మూత్రంచ పరీక్షయేత్ । నిశామూమంత్యమూమేతు ఘటికానాం చతుష్టయే । శుద్ధకాంశ్యేనవేపాతైఃకఫవామ్మూయేనవా ధృతమూత్రం దృష్ట్వా । ప్రయత్నేన మూత్రస్యార్థం ప్రదాపయేత్ ఆదిధారాం పరిశ్యజ్యమథ్యధారావర్షిగహేత్ । ఆత్యధారాచ నిస్సారా తతోదృష్ట్వాభిషగ్వరైః ॥౩॥ గ్రంథాంతరమున చెప్పబడిన మూత్రపరీక్షను చెప్పుచున్నాము. రాత్రి అంత్యమూమమున నాలుగు గడియలకు తెల్లవారు ననగా మూత్రము

ను శ్రోత్రకంచుకంచములోగాని శ్రోత్రమట్టిమూకుడులోగాని మొదటి ధారయు కడపటిధారయు విడిచి మధ్యధారను పట్టించేది.

31. శక్తధార మహారోగీ పీతధారమహాద్వరః । శ్వేతధార కపోద్ధంశ కృష్ణధార త్రిదోషజా । మూత్రం దృష్ట్వా పయత్నేన తత పేతస్యదాపయేత్ । దృణేనధార్యతే తైలం బిందుద్యయం విసిక్షి పేత్ ॥ అ॥ మూత్రధార నెర్రగనుండెనా రోగము బలునైనదని విచారించేది. పచ్చగ పసపునీళ్ళవలె నుండినను రోగము బలముగ నుండిన దనియే యెరుంగవలెను. ధార తెల్లగనుండెనా శ్లేష్మరోగమనియు నల్లగనుండెనా త్రిదోషజ మనియు నెరుంగవలెను. పిష్మిట మూత్రము నెండలో నుంచి యొక గడ్డిపోచతో కెండుబాట్లు మంచిమూత్ర నామూత్రమువలెన విడిచేది.

మూత్రపరీక్షలో మృత్యు అపమృత్యుజ్ఞానలక్షణము

32. బిడాలం మూషికం సర్పం వృశ్చికం కుక్కుటం శశం మర్కటాదిషుచిహ్నాని ద్వరేవమరణానిచ ॥ అ॥ పిల్లివలెను, ఎలుకవలెను, పామువలెను, తేలువలెను, కోడివలెను కోడి మొదలగు జంతువులలో నెద్దానిరూపముగ మారినను రోగికి మరణము గలుగునని గ్రహించేది.

శుభచిహ్నలక్షణములు

33. శంఖం చక్రం గదా పద్మం ఛత్రచామర మంకుశం పీతవీణా దర్పణంచ శోభనాని భవిష్యతి ॥ అ॥ శంఖము, చక్రము, గద, పద్మము, వింజామరము, అంకుశము, పీతము, వీణ, అద్దము మొదలగు వానిలో నెద్దానిరూపముగ నయిన మూత్రముమీద వేసుబడిన నూనె బాట్లు వ్యాపించినా జాడ్యము పాద్యముగు నని గ్రహించేది.

ఆధునిక వైద్యశిఖామణులు చేయు మూత్రపరిశోధన విచారము

34. రోగియొక్క మూత్ర ముదయకాలమున మొదటిసారి స్వచ్ఛమైన తెల్లని గాజునీసాలో పెట్టించి యెండలోనుంచి చూచి మూత్రము పరిశుభ్రముగ వణకవికారము లేనియు లేకుండిన నిరోగమనియు ఎర్రగనుండి గాని పచ్చగనుండి గాని యందు మబ్బువలె గానవచ్చిన, పయ్యెరోగముచే శుక్రము పడుచున్నదనియు, మబ్బులేకుండిన కేవల పయ్యెరోగమే యనియు నల్లగ గాని పాండురవర్ణముగ గాని యుండిన వాతరోగమనియు, అందును మబ్బువలె కళంకయుక్తముగ నుండిన వాతప్రకోపముగ నున్నదనియు, తెల్లగనుండిన శ్లేష్మరోగమనియు, కళంకయుక్తముగనుండిన దారుణమేహమువలన శుక్రసప్త మగుచున్నదనియు గ్రహించి సమయానుకూలముగ చికిత్సలను చేయుదురు. శుక్లసప్తమే సర్వరోగములకును ముఖ్యకారణ మని చెప్పుదురు.

జిహ్వాపరీక్షా లక్షణము

35. జిహ్వసీతాస్ఫటఖరాన్వవృత్తం మారుతలక్షణం । శ్యామా శోణాభ-పిత్తితే శ్వేతజిహ్వద్రవాకఫే । సకంటకాచ శుష్కాచ సన్నిపాతస్య లక్షణం । మిశ్రవర్ణాభవేజ్జిహ్వ ద్వంద్వజే పరికీర్తితా । ఏకం పరీక్ష్య వైద్యస్తు పశ్యాత్కుర్యాత్ చికిత్సకమ్ ॥౧॥ పాలుక పగిలి ముల్లుబారి పచ్చగానుండిన వాతరోగమనియు, ద్రవముగలిగి నల్లగ గాని ఎర్రగ గాని యుండిన పైయ్యెరోగమనియు, ద్రవముగలిగి తెల్లగా నుండిన శ్లేష్మరోగమనియు, ముల్లుబారి ద్రవములేక నల్లగా నుండిన సన్నిపాత మనియు, మిశ్రవర్ణమైయుండిన ద్వంద్వరోగమనియు, తెలిసికొనవలెను. వైద్యు లిట్లెనిమిది స్థానములను బాగుగ పరీక్షించి రోగమును నిర్ధారణచేసి చికిత్సలను చేయుట యుక్తము.

త్సుభానాడీలక్షణము

31. ప్రసన్నా తీవ్రతానాడీ శుద్ధాత్సుభానాడీ ప్రవతతే
 ||అ|| తస్మా తీవ్రగతగల్గి మూడుప్రేళ్ళమీదను నడచెనా ఆకలివంబంధ
 మయిన నాడియుని తెలియతగ్గది.

అసాధ్యనాడీలక్షణము

32. కుక్కుటేర జ్వరవేగేర మంజూకం యోక్షకాలమే
 హంసకే జ్వరమోక్షంతు సర్వవత్సాత్రిదోషకే । జలంకవత్సాస్యస్మర
 ణం ఇహనాడ్యస్యక్షణం ||అ|| కొడినడకవలె నడచెనా శీఘ్రకాలమున
 రోగము కుదురుననియు, కప్పవలె నడచెనా నాలుగుపూటలు జ్వరము
 వచ్చుననియు, హంసవలె నడచెనా జ్వరము వదలెననియు, పామువలె
 నడచెనా త్రిదోషజమనియు, జలగవలె నడచిన మృత్యునాడి యనియు
 గ్రహించవలెను.

గ్రంథాంతరనాడీవిశేషములు

మగణకాలవాతాది నాడీలక్షణము.

33. వాతాధికో భవేదంతే । మధ్యే శ్లేష్మాదికో భవేత్ । నా
 తాధికో భవేద్దాహే పంఠేపిత్తాదికో భవేత్ ||అ|| మనుజులకు వ్రాణో
 త్క్రమణ కాలమున వాతనాడి స్వస్థానమును వదలి స్థానాంతరమున
 నిలచి అశిశూంద్యమును జెందును. కఫనాడి శ్లేష్మరోగాధిక్యమున
 స్వస్థానభూతక్షయ మాంగుళియందు అధికవేగము గలదిగ నుండును.
 వాతిరోగాధిక్యకాలమున వాతనాడి స్వస్థానభూతమైన యనామిక
 యందు అధికగూంద్యము గలదిగ నుండును. పైత్యనాడి పైశ్యరోగాతి
 క్షయకాలమున తన క్రాశయమైన తర్జనియందు సహజవేగముకంటె
 రెండింత లధికవేగము గలిగియుండును.

రోగః రోగ నాడి లక్షణము

రొ. నాడితయూ వక్రగణిత్వా స్త్రైస్త్రిః రో. ఉన్యతే । నాడి
క్రయూననాస్యాచ్ఛేదరోగ శ్శాస్త్రసిశ్చయః ॥తా॥ వాతశ్లేష్మపైశి
నాడులు మూడును వక్రగతి గలవిగ నుండిన రోగయుక్తమనియు సమ
గతిగలిగియుండిన నిరోగ నాడియు నెరుంగునది.

బ్రహ్మవిష్ణుశివ నాడి లక్షణము

రం. శ్లేష్మకో బ్రహ్మసంజ్ఞీస్యాత్ పయిత్యకో విష్ణుసంజ్ఞః ।
వాతక్షుశ్వరసంజ్ఞీస్యాత్ ఇతి ధన్వంతరీశ్చేతిమ్ ॥తా॥ శ్లేష్మనాడికి బ్ర
హ్మనాడియనియు, పిత్తనాడికి విష్ణునాడియనియు, వాతనాడికిక్షుశ్వర
నాడియనియు ధన్వంతరి యభిప్రాయము.

ద్వౌర్వనాడి లక్షణమును ద్వంద్వశ్చర లక్షణేక నాడి

లక్షణములనున్న చెప్పుచున్నాడు.

వాః పిత్తనాడి లక్షణము

రం. బ్రహ్మనాడ్యాం హంసగతా । వీర్యకో వైష్ణవం స్ఫు
శేత్ । త్రినాడ్యో వక్రగతయో వాతపిత్తస్య లక్షణం ॥తా॥ బ్రహ్మ
సంజ్ఞగల కిఫనాడి మందముగ నుండగ ఈశ్వరసంజ్ఞగల వాతనాడి
విష్ణుసంజ్ఞగల పిత్తనాడినితాకి మూడునాడులునువేరువేరుగ వక్రగతులు
గలవిగ నుండిన వాఃపిత్త లక్షణమని తెలియవలెను. వాతనాడి తీవ్ర
గతనముగలదిగ నుండిన వాతపిత్తస్యమనియు, ఇదిమే మందగమ
నముగలదిగ నుండిన అం ర్గ శ్చయ గలననియు గ్రహించవలెను.

పిత్తశీహనాడి లక్షణము

రం. శ్చుశనాడిమందగతా పిత్తకో డీపకంస్ఫుశేత్ । త్రినాడ్యో
వక్రగతయః పిత్తమేహస్య లక్షణం ॥తా॥ చుశసంజ్ఞగల వాతనాడి

మందగతి గలిగియుండుకల అర్థకమను సంజ్ఞగల పయిత్యనాడి జీవకమను సంజ్ఞగల కఫనాడిని తాకి వాతపిత్రశ్లేష్మనాడులకు వక్రగతి గలిగియుండిన పిత్రశ్లేష్మమనియు, ఆర్ద్రక సంజ్ఞగల పయిత్యనాడి వేగముగ నడచిన పిత్రశ్లేష్మజ్వరమనియు, మందగతిగలదిగ నుండిన అంతర్గత పిత్రశ్లేష్మజ్వరమనియు నెరుగదగును. ఈవిధమున వాతశ్లేష్మపిత్రనాడులు క్రమముగ మృతమనియు, ఆర్ద్రకమనియు, జీవకమనియు సంజ్ఞలు గలిగియుండును. మరియు నీమూడు నాడులలో వాతపయిత్యనాడులకు చాచ్చుచలనముగలిగియుండిన వ్యాధి యసాధ్యమనియు తెలిసికొనవలెను.

పైశ్యవాయు నాడి లక్షణము

౪౩. బ్రహ్మనాడ్యాం హంసగతౌ విష్ణుకీర్త్యంకంస్పృశేత్ ।
త్రినాడ్యో వక్రగతయః పిత్రవాయోశ్చలక్షణం ॥ తా॥ కఫనాడికి మందగమనము గలిగి యుండగ విష్ణుసంజ్ఞగల పయిత్యనాడి రుద్రసంజ్ఞగల వాతనాడిని స్పృశించి కఫపిత్రవాతనాడులు మూడును వక్రగమనము గలిగియుండిన పయిత్యవాయువనియు, ఈపయిత్యనాడికి తీవ్రగతి గలిగియుండిన పిత్రవాయుజ్వరమనియు మందగమనము గలిగియుండిన అంతర్గతపయిత్య వాతజ్వరమనియు గ్రహించేది.

శ్లేష్మపైత్యనాడి లక్షణము

౪౪. తమానాడ్యాం కూర్మగతౌ సాత్వికంరాజసః స్పృశేత్ ।
త్రినాడ్యో వక్రగతియః శ్లేష్మపిత్రస్యలక్షణం ॥ తా॥ తమస్వరూపమగు వాతనాడి మందగతి గలిగియుండగ రజోగుణస్వరూపమగు కఫనాడి శుద్ధసత్వ స్వరూపమగు విష్ణుసంజ్ఞగల పయిత్యనాడిని స్పృశించి మూడు నాడులకు వక్రగతి గలిగియుండిన పిత్రశ్లేష్మమని నెరుంగదగును. మరియు నీపయిత్యనాడి వేగముగనడచెనేని శ్లేష్మపిత్రజ్వరమనియు, ఇదియు

మందముగ నడచెనేని అంతర్గత శ్లేష్మపిత్తజ్వరమనియు నెరుంగవలెను.

కఫవాయు లక్షణము

౪౫. విష్ణునాడ్యాం మందగణావీశ్వరం బ్రహ్మకంస్పృశేత్ ।
త్రినాడ్యో వక్రగతయః శ్లేష్మవాయోశ్చ లక్షణమ్ ॥తా॥ పయిత్య
నాడికి మందగతి గలిగియుండగ కఫనాడి వాతనాడిని స్పృశించి మూడు
నాడులకు వక్రగమనము గలిగెనేని శ్లేష్మవాయు (కఫవాయు) వనియు
ఈశ్లేష్మనాడి తీవ్రముగ నడచెనేని కఫవాయు జ్వరమనియు మందముగ
నడచెనేని అంతర్గతకఫవాయుజ్వరమనియు.

వాతశ్లేష్మనాడీలక్షణము

౪౬. అర్ధనాడ్యాం మందగతౌ మృతకోజీవకం స్పృశన్ । త్రి
నాడ్యోవక్రగతయో వాతశ్లేష్మపృథ్వీలక్షణం ॥తా॥ అర్ధకసంజగల పీత్త
నాడికి మందగతిగలిగియుండగ, మృతసంజగల వాతనాడి జీవకమను
శ్లేష్మనాడిని స్పృశించి మూడునాడులు వక్రముగ నడచెనేని వాతశ్లే
ష్మమనియు, ఈవాతనాడి శీఘ్రముగ నడచెనేని వాతశ్లేష్మజ్వరమని
యు గ్రహించవలెను.

వాతనాడీనిదానము

౪౭. బ్రహ్మసిష్టోర్మందగత్యో రుద్రనాడీగతిస్ఫుటా । త్రినా
డ్యోవక్రగతయో విజ్ఞేయం వాతనాడికం ॥తా॥ కఫపయిత్యనాడులు
మందగమనము గలిగియుండగ వాతనాడి స్ఫుటగమనము గలిగియుండి
మూడునాడులకు వక్రగమనము గలిగెనేని శుద్ధవాతనాడియని యెరుం
గవలయును. ఈవాతగతి తీవ్రముగనుండిన కేవల వాతజ్వరమనియు
మందముగనుండిన అంతర్గత వాతజ్వరమనియు తెలియవలెను.

కఫరోగనాడీ నిదానము

౪౮. రుద్రవిష్టో ర్మందగత్యోః బ్రహ్మనాడీగతిస్ఫుటా । త్రినా
డ్యోవక్రగతయః విజ్ఞేయం శ్లేష్మలక్షణం ॥తా॥ వాతపీత్తనాడులు మం

దముగ నడచుచుండగ కఫనాడి తీవ్రముగనడచి, మూడునాడులు వక్రముగ నడచుచుండిన శుద్ధశ్లేష్మమనియు ఈకఫనాడిగమనము తీవ్రముగ నుండిన శ్లేష్మజ్వరమనియు, మందముగ నడచిన అంతర్గత శ్లేష్మజ్వరమనియు నెరుంగవలెను.

పైత్యనాడి నిదానము

౪౯. బ్రహ్మరుద్రౌ మందగతౌ విష్ణునాడి గతిస్ఫుటా । త్రినాడ్యోవక్రగతయః పిత్తనాడ్యస్తుతక్షణమ్ ॥ తా ॥ శ్లేష్మవాతనాడులు మందముగ నడచుచుండగ పయిత్యనాడిసంచారము తీవ్రమయ్యెనేనియు మూడునాడులు వక్రముగ నడచెనేనియు కేవలపయిత్యజ్వరమనియు, పైత్యనాడి శీఘ్రముగ నడచెనేని పిత్తజ్వరమనియు, మందముగ నడచెనేని యంతర్గత పయిత్యజ్వరమనియు తెలిసికొనవలెను.

విషమసంకలితనాడివిచారము

౫౦. త్రినాడ్యో మందగతయః త్రినాడిగతయస్సనూః । త్రినాడ్యో మందగతయః త్రినాడిగతయోజవాః ॥ తా ॥ వాతశ్లేష్మపిత్తనాడులు మూడును మందగమనము గలవిగను తక్షణాంతరమున ననుగతిగలవిగను మరియొక తక్షణమున మందగతి గలవిగను తదుత్తరక్షణమున వేగగతిగలవిగను లేక నీమూడునాడులు పయివ చెప్పబడిన వక్రగత్యాదుల సతిక్రమించి పూర్వక్షణమున వక్రగతి, సమగతి, మందగతి గలవిగను, ఉత్తరక్షణమందును తృతీయక్షణమందును వక్రగతి తీవ్రగతులు గలవిగను చతుర్థక్షణమున సమగతి మందగతి సమముగనుండచేసి విషమసంకలిత నాడియనియును విషమసంకలిత జ్వరమనియు కష్టసాధ్యమనియు తలంచవలెను.

అధవాతాదినాడిషుద్వాత్రింశద్దోషనాడివిదానము

౫౧. ముహుర్లాపుకగతః పిత్తో ముహుర్భేకగతిస్తథా । ద్వాత్రింశద్దోషా స్సంప్రాప్తానుః హుస్కుకగతిశ్చివః ॥ తా ॥ పిత్తనాడి మాటి

మాటికి తిత్తిరి గమనముగలదిగను, లేక వలుమారు కప్పయొక్క కంఠం. నాడి చలనముతో నమానమగుగతి గలదిగ నుండినను లేక వాతనాడి మాటిమాటికి చిలుకనడకకు నమమగుగతి గలిగియుండిన జిహ్వాదోషము మొదలగు 32 దోషములునుసంప్రాప్తములగుననితెలిసికొనవలెను

సూత్రికావాతనాడినిదానము

గీ.౨. ముహూర్తందగతిర్బహ్మము హుర్జవగతిః శివః | ముహూర్జవగతి ర్విష్ణుః సూత్రికారోగలక్షణమ్ || తా || శ్లేష్మనాడి మాటిమాటికి మందగమనము గలదిగను వాతనాడి మాటిమాటికి శీఘ్రగతిగలదిగను అటులనే పిత్తనాడికికూడ జవగతిగలిగియుండిన సూత్రికావాతమని తెలియవలెను. ఈ సూత్రికావాతము పిత్తవాయుప్రవలన జనించునని గూడ గ్రహించవలెను.

బహిష్కరణములచే సూత్రికారోగనిదానము

గీ.౩. ఒడలు నెప్పి, జ్వరము, వణుకు, దప్పి, శరీరమునబలుపు, వాపు, శూల, విరేచనములగుట యీమొదలగు గుణములు బాలింతకు గలిగియుండిన సూత్రికారోగమని తెలియవలెను. బాలింతయగు పడతిచేత నితరోపచారంబులు చేయించుటవలన గాని, క్లేశబహుళమువలనగాని దుష్టాన్నపానములవలనగాని, విషమాంశనము, అజీర్ణభోజనము శరీరము గట్టిపడి యెన్నటిస్థితికివచ్చి రజోగుణము తిరుగ కానరానిది. పురుషసంయోగము చేయుటవలనగాని కడుభయంకరమగు నీరోగము జనించును. మరియు నీసూత్రికారోగంబున వాతంబు ప్రకోపించి స్వస్థానమువలన విడువబడిన రక్తము నడ్డగించి బాలింతహృదయము మస్తకము, పొత్తికడుపు అనువానియందు శూలను గలిగించును. ఆశూల నుక్కల్లక మను పేరంబరగు. మరియు జ్వరము, విరేచనములు, వాపు, శూల, కడుపుబ్బరము, అశక్తత కఫవాతరోగమువలన గలిగిన తంద్ర, అన్నద్వేషము, నోటినుండి నీరూరుట మొదలగు వికారములు గలిగి

యుండిన కఫవాతమువలన గలిగిన సూతికరోగముని తెలియదగినది. అందు మాంసము, బలము, అగ్నియు క్షీణించియుండిన రోగము కష్ట సాధ్యము. ఇవన్నియు సూతికారోగోవద్రవములని ప్రహించేది. ఈ సూతికారోగము వెలువలకు కాన్పించకుండీనను ప్రసవించినపిమ్మట ఆమూనములు గడచువరకు కొన్ని దేహతత్వములను సావత్సరము వెళ్ళువరకును మరికొన్ని తత్వములనున్ను ఆశ్రయించియుండును. ఈ రోగము గర్భవతియైనయవతికిప్రసవ కాలమునకు దగిన తొమ్మిదికాని పదియుగాని మాంసములు పూతికాకకుండానే గర్భప్రావముగాని విచ్చి త్తుగాని సంభవించినను అట్టి పూబోడికిగూడ అంకురించియుండును. అట్టిసమయములలో గూడ తగిన చికిత్సలను జాగరూకతతో చేయ వలెను. ఇంటియగాక స్త్రీలు, పొంగు, వేపపువ్వు, మశూచి మొదలగు నుష్ణరోగములచే పీడింపబడి యారోగ్యస్నానమైన వెంటనే ఏకా రణమున నయినను పురుషసంయోగము గలిగినపుడు గూడ సూతికా రోగ మంకురించునని కొంద యాహించుచున్నారు.

అథ బాహ్యాజ్వర అంతర్గత జ్వరఅస్థిగత జ్వరనాడీలక్షణము

గీ.ర. జవవక్త్రా స్త్రినాడస్య మందవక్త్రాస్త్రినాడికాః॥ ఏక శ్లేష్మావక్త్రగతిః జ్వరాంతర్గతస్తిగః ॥తా॥ వాతశ్లేష్మపిత్తనాడులు మూడును తీవ్రముగను వక్త్రముగను నడచెనేని బాహ్యాజ్వరమనియు, ఈ మూడునాడులును మందముగను వక్త్రముగను చలించెనేని అంతర్గతజ్వరమనియు, వాతపిత్తనాడులకు స్వాభావికగతిగలిగియుండగ శ్లేష్మనాడి యొకటిమాత్రము మందముగ నడచెనేని అస్థిగతజ్వరమనియు, అనగా వెన్నెముక నాశ్రయించియుండినదనియు, ఈ అస్థిగతజ్వరము అతిజాగరూకతతో చాలకాలము బౌషధసేవచేగాని విముక్తిగాదనియు నెరుంగవలెను, ఇది యసాధ్యమనియు కొందరు చెప్పుదురు. దీనికి శరీరములో తాపము, వెలువల శీతము సర్వదా కుటీలజ్వరము, శరీరము కృశించి

తెల్ల బారియుండుట మొదలగు గుణములు గలిగియుండును. ఈ రోగ మున శిరస్సు, నరములు, ఎముకలు, సంధులు (కీళ్ళు) వీసి యందు వేద నయు, కడుపుబ్బుటయు గూడ గలిగియుండును.

మాంసగతజ్వరనాడీనిదానము

గీ.గీ. దీపనంగాత్రపారుష్యం ఆధ్వానం శూలముల్బణం । జ్వరే మాంసగతే చైవభవంతీతి పినిశ్చయః ॥తా॥ కడుపులోమంట, శరీరము బిరుసుగనుండుట, కడుపుబ్బుట, విశేషమయిన శూల, ఈగుణములు గలిగియుండిన మాంసగతజ్వరమని తెలియవలెను. ఇంతియె కాక అతి తీవ్రజ్వరము, దగ్గు, చెఱుట, దప్పి, ఒడలు నెప్పి, తంద్ర, తాపము, శరీరము గగుర్పొడుచుట, మొదలగు లక్షణములుకూడ నీమాంసగతజ్వర మునకు గలిగియుండును.

సన్నిపాత నాడీలక్షణము

గీ.౬. మందమందం శిథిలశిథిలం వ్యాకులం వ్యాకులం వా । స్థిత్యాస్థిత్యాత్వరితగమనం వంచసూక్ష్మంగదానాం । ఏవంనాడీత్రివిధ గతయో యస్యహస్తై పదేవా । దృశ్యంతేఽమీజగతి సభవేత్తస్య జీవాభిలాషః ॥తా॥ వాతశ్లేష్మపిత్తనాడులగతులు మందమందముగను, వాయుసంచారము లేని స్థలమునందుండు పాము కుబుసమువలె శిథిల శిథిలగమనముగలదిగను, వ్యాకులముగలదిగను, నిలచినిలచియు, ఎగి రెగిరియునడచును. తుంగగతి చందంబున శీఘ్రగతిగలదిగనుండిన రోగ ముల స్థితిని సూక్ష్మముగ నెరుగదగును. ఈరీతిగ ఏపురుషునియొక్క గాని, స్త్రీయొక్క గాని హస్తపాదనాడులయందు గనుపడునో ఆ స్త్రీ పురుషులకు జీవితాశ లేదని యెరుంగవలెను.

శుభనాడీ లక్షణము

గీ.౭. సువ్యక్తతా నిర్మలత్వం స్వస్థానస్థితిరేవచ । ఆచంచలమ మందత్వం సర్వేషాం శుభలక్షణమ్ ॥ తా॥ నాడులగతి స్ఫుటముగను

దోషరహితముగను స్థానాంతరము మొందకుండగను, చాంచల్యరహితముగను మాంద్యరహితముగను ఉండిన సర్వరోగంబులును సాధ్యములుగా నెరుంగునది.

ర క్తగతజ్వర లక్షణము

గీ.౮. తీవ్రజ్వరోతిదాహశ్చ స్వేదాలస్య మతిభ్రమాః । అంగవైకల్యమూర్ఛాచచ్ఛరైర క్తగతస్మృతాః॥ తా॥ అతితీవ్రజ్వరము, అతిదాహము, చెమట, ఆలసట, మతిభ్రమ, ఒడలునొప్పి, మూర్ఛ, ఈలక్షణములుగలది రక్తగతజ్వరమని తెలిసికొనవలెను.

మేదోగతజ్వర లక్షణము

గీ.౯. భృశంస్వేదస్తుషామూర్ఛాప్రలాపశ్చర్ది శేవచ । దౌర్గంధ్యారోచకా గ్లానిర్మేదస్తే చాసహిష్ణుతా॥ తా॥ మిక్కిలి చెమట, దప్పి, మూర్ఛ, వదరుట, కాంతి, దేహమందు దుర్వాసన, అరుచి, వేదనను నహించలేకపోవుట, మొదలగు వికారగుణములుండిన మేదోగతజ్వరమగును.

చర్మగతజ్వర లక్షణము

౬౦. కొంచెము వాతము, జ్వరము, దాహము, నాడియందు మందగతి, తలనాడు మొదలగు గుణములుండును.

అస్థిగతజ్వరలక్షణము

౬౧. అంతర్దాహం బహిష్కేతం సతతం కుటిలజ్వరం । త్వయ పాండురదేహంచ జ్వరేహ్యాస్థిగతస్మృతం॥ తా॥ లోషలనుష్టము, పైన శీతము, యెల్లప్పుడు కుటిలజ్వరము, త్వయదగ్గు, దేహముపాలిపోవుట మొదలగు గుణములుండును.

మూర్ఛాజ్వర లక్షణము

౬౨. దారుణజ్వరములకు భీష్మమూర్ఛా జ్వరము గలుగును. జ్వరముండనపుడు శరీరమంతయు శీతముగనుండును. జ్వరము విడువగనే

మూర్ఖతెలియును. ఇట్టి విషమము జ్వరముతో సమానమనియు మృత్యురూప జ్వరమనియు ఇట్టి గుణములు కాలాంతముననరులకు గలుగుననియు గ్రహించవలెను,

సన్నిపాత జ్వరలక్షణము

౬౩. కంఠమందును, నుదుటను, హృదయమందును, చెవుటపుట్టుట, తండ్రి, మత్రిభ్రమ, శరీరమున దాహము, కండ్లుమండుట, కన్నులెఱ్ఱగనుండుట, వచ్చనగుట, మూర్ఛాయందు భ్రాంతి, ప్రలాపము, హృదయశూల, గుంభవము, యెక్కిళ్ళు, శ్వాస, సంతోషము మొదలగు గుణములు సన్నిపాతజ్వరీతుల కగపడును.

సన్నిపాత వివరణము

౬౪. సంధిక సన్ని, అంతక సన్ని, హృద్దాహక సన్ని, చిత్తవిభ్రమ సన్ని, శీతాంగ సన్ని, తాంద్రిక సన్ని, కంఠకుబ్జ సన్ని, కణిక సన్ని, భగ్న నేత్ర సన్ని, రిక్తోష్ఠ సన్ని, ప్రలాప సన్ని, జిహ్వగ సన్ని, అభిన్యాస సన్ని యని పదములు విధములు—

సాధ్యాసాధ్య సన్నిపాత వివరణము

౬౫. ఇందు సంధిక, తాంద్రిక, ప్రలాప, చిత్తవిభ్రమ, జిహ్వక, కర్ణికమును నీయారుసన్నిపాతములును సాధ్యములు. హృద్దాహక, అంతక, భగ్న నేత్ర, కంఠకుబ్జ, రిక్తోష్ఠ, శీతగాత్ర, అభిన్యాసములను నీయేడును అసాధ్యములు.

సంధికాల ప్రమాణ వివరణము

౬౬. సంధిక సన్ని కారున్నొకదినము--అంతకమునకు దినములు పది-హృద్దాహసన్ని కిరువది నాళ్ళు-విభ్రమసన్ని కిరువదియు నొకటి-శీతాంగ సంధి కొక పక్షము--తాంద్రికమున కిరువదియు నయిదు లేక ఆరునొకటి--కంఠకుబ్జమునకు పదియుమూడుదినములు--కర్ణికకు మూ

దుమాసములు--భగ్రనేత్రసంధికి దినములెనిమిది రక్తోష్ణమునకుపదియు. ప్రలావమునకు పదియునాల్గు జిహ్వకమునకు పదియునారునాళ్ళు-అభి న్యాసనన్నికి-పదియునై దుదినములు కాలప్రమాణముగ నెఱుంగుడు.

సంధిదళావస్థా నిర్ణయము

౬౭. యీరోగమంకురించినపుడు ప్రథమమున వెచ్చిపట్టినవాని వలె నుండును. బ్రతుకనినయధైర్యవడును, కల్లలాడును. ఊర్ధ్వశ్వాసముకలుగును. ఊర్ధ్వదృష్టి గలుగును. కాలుచేతులు కదలకుండును. అంగదాహము, రక్తస్పర్శము అధిక చెమట కలుగుట మరణము మొదలగు నీవదియవస్థలను యొకదానివెంబడి యొకటి క్రమముగ గలుగును.

సన్నిపాత గుణ వివరము

౧. సంధికసన్నికి దేహ మెప్పటివలెనుండును. శూలపుట్టును. ఒడలువాచును. నెచ్చును. దగ్గును అధికతాపము గలుగును.

౨. అంతకసన్నికి-దాహము బుద్ధిచలనము తాపము తలవణుకు అధికప్రసంగము వాంతి యెక్కిళ్ళు జ్వరము మొదలగు గుణము లుండును.

౩. హృద్దాహసన్నికి అధికముగ మాటలాడుట, తాపము, బుద్ధిచలనము, కంఠముననెప్పి, ఇటునటు దొర్లుట, ఒడలునొప్పి, పెదవులెండుట, దగ్గు, మందముగనుండుట, శరీరకంపము కంఠమునను నుడుటను చెమటబుట్టుట మొదలగు లక్షణములుండును.

౪. చిత్తనిభ్రమసన్నికి ఒడలంతయు నొచ్చుట, వాతపైత్యములు ప్రకోపించుట, ఉలికిపడుట, వెచ్చిచూపు, కనుబామలు ముడిబడుట, పాడుట, ఆడుట, అధికప్రసంగముచేయుట. మొదలగు గుణము లుండును.

౫. శీతాంగసన్నికి ఒడలు మిగుల చల్లగనుండుట, దగ్గు, ఉబ్బి నము, యెక్కిళ్ళు, కీళ్ళనొప్పులు, వాంతి, తాపము మూర్ఛ, విరేచనములగుట, శరీరము వణకుట మొదలగు లక్షణము లుండునూ

౬. తాంద్రీకసన్నికి యోగియాగి తరుచుమాటలాడుట, నిద్రించుట, అధికతాపము, విరేచనములగుట. ఉబ్బిసము, ఒడలుదురద, కన్నులు పెద్దవిగ జేసిచూడుట, కన్నుల నీరుగార్చుట, తీవ్రద్వారమును గలిగియుండును.

౭. కశకుబ్జమునకు అతిదాహము, తలవిసురు, మెడ కుదియ బడుట, అధికముగ మాటలాడుట, తాపము, మూర్ఛ, శరీరము నొచ్చుట, దగ్గు, వాంతి, యెక్కిళ్ళు, శ్లేష్మము తెగిపడుట, తలనొప్పియు గలుగును. ఇది యసాధ్యము.

౮. కణ్ణికసన్నికి అధిక ప్రలాపము, నాలుకపగులుట, యెక్కిళ్ళు, దగ్గు, వణకు, చెవికొనలుపాచుట, తాపమును గలిగిన కణ్ణిక వాని కేలియుండును.

౯. భగ్ననేత్రసన్నికి కన్నులెర్రనై పగిలినట్లుండుట, నీరుకారుట, చూపులేకుండుట, అధికప్రచంగము, అదరిపడుట, వణకుటయు గలిగిన యసాధ్యము.

౧౦. రక్తోష్ణమునకు నాలుకయు పెదవులును పగిలి నెత్తురు కారుట, దగ్గుట, వణకుట, శరీరముంతయు వణకుట, నాలుక నల్లనయి ముండ్లుగ్రుచ్చుకొనునట్లుండుటయును గలిగిన యసాధ్యము.

౧౧. ప్రలాపసన్నికి దగ్గుట, అధికముగ తరుచుమాటలాడుట, అతితాపము, వాతశ్లేష్మములు వ్రకోపించుట, ఎక్కిళ్ళు, తాపద్వార మును గలిగిన సాధ్యము.

౧౨. జిహ్వాగ్రసన్నికీ ఊర్ధ్వశ్వాసము, తాపము, దగ్గు, నాలుక ద్రవము లేక ముండ్లవలె నల్లనై యుండుట, మాంటలుడుగుట, చెముడు, జడత్వమును గలిగియుండును. సాధ్యము.

౧౩. అభిన్యాససన్నికీ వాతపిత్తశ్లేష్మము లేకమై యుండుట, ముఖము నునుపుబారి యుండుట, అధికనిద్ర గలుగుట, ఒడలు నెచ్చుట, తాపము గలుగుట, బలహీనత, దాహము, చెమటయూరుట మొదలగు గుణములుండిన యసాధ్యము.

సంధివ్రకరణము ముగిసినది.

—:0:—

మజ్జాగతజ్వరలక్షణము

౬౮. హీక్మాశ్వాసోభ్రమ కాసోగాత్రాశా మపివీడనం | జ్వరేమజ్జాగతే న్యూణాం ప్రాణనామవరోధనమ్.

తా|| ఎక్కిళ్లు, శ్వాస, భ్రమ, దగ్గు, అవయవములు నెప్పెత్తుట, ప్రాణవాయువు నడ్డగించుట, ఇట్టి గుణములు గలది మజ్జాగత జ్వరమని యెరుంగునది.

శుక్ల గతజ్వరలక్షణము

౬౯. బహునిద్ర ప్రలాపశ్చ సంజ్ఞానాశశ్చజాయతే శుక్లస్రావై జ్వరేసోయం అపాధ్యః పరికీర్తితః | ఏతాని విపరీతాని లక్షణానిచయన్యపై | సంస్త్రిస్యాసాకష్టసాధ్యస్యా ద్విజ్ఞేయశ్చభిషగ్వరైః

తా|| విశేషనిద్ర, వదరుట, తెలివిలేకపోవుట, మొదలగు లక్షణములుగలిగియుండిన శుక్ల గతజ్వరమనియు అసాధ్యమనియుపైలక్షణములు స్వల్పముగ గలిగియుండిన కష్టసాధ్యమనియు గ్రహించవలెను.

క్రిమివాయుజ్వరలక్షణము

౭౦. ఈరోగికి సర్వాంగములందును వాతమువ్యాపించి నాడిని

కాన గానీక అతిగంభీరముగ 3—౪—౫—౭ గాని దినములు తెలివి లేకనే యుండును. ఈరోగము నతి జాగరూకత గలిగి విసుగుజెంద క పలుమారు దీఘకాలము నాడిని నిదానముగ చూచుచుండిన గాని దొడుకను కావున వైద్యులు దయాశీలై రోగులను పరీక్షించుచుండ వలెను. ఇట్టిరోగమునకు మిగుల వేడిచేయు సింహ్వాప్రతీపాలనము మొదలగు గరళసమ్మేళనము గల యాషధములను క్రిమినాశనమునకు తగినట్టియు విరేచనసాధనములగు నట్టియు యనుసానములతోనిచ్చిన విరేచనములమున క్రిములు నడిపోవును. ఈరోగమునందు విరేచనములు వచునములు మొదలగు దుర్గుణములు గలిగియుండిన యసాధ్యముగాన నీరోగమును జాగరూకతతో గనిపెట్టుట యుక్తము.

విషమజ్వరలక్షణము

౭౧. తుణేశీతం తుణెవోష్ణం తుణేజ్వరఉత్కటః । క్వచిన్నిద్రా దివాస్వాపో ద్విశీయోహ్యహిః క్వచిత్ । జ్వరశ్చాతుర్ధికోవాపి విష మజ్వరలక్షణమ్,

తా॥ ఒక నిమిసమున వాతము మరియొకనిమిసమున నుష్ణము ఇంకొక నిమిసమున విశేషజ్వరము ఒకప్పుడు నిద్ర పగలునిద్ర జ్వరము రెండుదినముల కొకసారి గాని నాలుగుదినముల కొకసారి గాని వచ్చుట మొదలగు లక్షణములుగలది విషమజ్వరమని యెరుంగవలెను.

మూర్ఛాజ్వరలక్షణము

(మితాంతరము)

౭౨. జ్వరాణాం దారుణానాంచభీష్మో మూర్ఛాజ్వరోభవేత్ । ప్రవతతే యదాశీతం తదాతంద్రాజ్వరోగతః । యదాజ్వరవిముక్తశ్చ తదాముక్తౌవిమూర్ఛనాత్ దోషజ్వరసమంవిద్యాత్ తజ్వరం మృత్యు రూపకం । జ్వరేషాహ్య సాధ్యశ్చకాలాంతే జాయతేత్రశరీరామ్

తా॥ మూర్ఖాశ్చరమా, భయంకరశ్చరమాలలో నతిభయంకర
మయినది. యెప్పుడు శీతముగలుగునో అప్పుడు చంద్రగలుగును. అప్పు
డు శ్చరము విజయించును. యెప్పుడు శ్చరము విజయించో అప్పుడే మూ
ర్ఖుడొకరిని పరాజితులగును. గాన శీతశ్చరము దోషశ్చరమనవచ్చును
శ్చరములలో మృత్యుమాప్తమనియును వ్రాణాంతకలమన దనియును
యును గ్రహించవలెను.

శీతశ్చరలక్షణము

౨౩. శీతంకంపో భ్రమాల్యాః రోనుహర్ష విజృంభణమ్
శిరఃకట్యాదుపాశ్చ్యవ పిండికోద్వేషవంక్లయః । నేత్రశ్చక్షుభహర్నివాం
తృష్ణాతిక్తాప్యతాతథా । శుష్కకాసోపపన్నశ్చ లింగం శీతశ్చరస్యతః ।

తా॥ శీతము, వణుకు, అతిభ్రమ, గగుర్పాలు, ఆవలించుట,
శిరస్సు, నడుము, తొడలు, ప్రక్కలు, ఇవి వలియగొట్టినటులుండుట,
పొర్లాడుట, శ్రమ, కన్నులు, శరీరము, గొళ్ళు ఇవి పచ్చగనుండుట
దప్పి, నోరుచేదుగనుండుట, పొడిదగు, గలిగియుండుట ఈలక్షణము
లుండిన శీతశ్చరమని చెప్పుదురు.

దోషహేతుశ్చరలక్షణము

౨౪. శరీరం శీతలంయ స్యదాహతావాకరంయది । స్వరస్త్రి
దుశ్బలః పిత్తప్రకోపో జాయతేద్వరే । జ్ఞానాజ్ఞాన క్రియాదస్యదోష
హేతుక ఉచ్యతే.

తా॥ ఒడలు చల్లగనుండుట, దాహము, తాపము, హీనస్వర
ము పిత్తప్రకోపము ఈలక్షణములు శీతశ్చరము తెలిసియు తెలియ
కయు చేసిన దోషమువలన పుట్టినదని తెలియవలెను.

స్త్రీసంగమదోషశ్చర లక్షణము

౨౫. శ్చరప్రకోపకాలమువందు స్త్రీసంగమమువలన శరీరము
నొచ్చుట, వణుకు, రొమ్ములోమండుట, కల్లలాడుట, తాపము,

భ్రమ, కాలుసేతులు చల్లనై యుండుట, నాడియందుదోషము మొక
లగు గుణము లుండును.

ఆనుజ్వర లక్షణము

౭౬. లాలాప్రసేకో హృల్లాస స్తంభస్యాద్వర్షోచకం । తథా
ద్రావశ్చ వికారాశ్చ వై రస్యం గురుగాత్రతా । క్షుతంచ బహుమూ
త్రంచ స్తబ్ధాబలవాన్నః । ఆనుజ్వరస్యదూపాణినద ద్యాత్త్రాభేషజమ్॥

తా॥ చొంగ కాదుట, శరీరము నిగనిగలాడుట, స్థంభించియుం
డుట, అరుచి, అలసట, వాలుమాలిగ, వికారము, విరసత్వము, శరీ
రము బరువెక్కుట, తుమ్మలు, బహుమూత్రము, జడత్వము, అతి
బలము ఇట్టిగుణములు గలిగియుండిన ఆనుజ్వరముగలిగినదని తెలిసికొన
వలెను. ఈజ్వరమునకు మందు లియ్యగూడదు.

మతాంతరము

ఆనుజ్వరలక్షణమునకు మతాంతరము తంద్ర, ఆలస్యము, అ
న్నము జీర్ణముకాకుండుట, నోరు విరసముగినుండుట. అంగములు
బలువుగనుండుట, ఆకలి లేకుండుట, పలుమారు మూత్రము వెడ
లుట, అంగములు స్థంభించియుండుట, అధికజ్వరము యాలక్షణములు
గలిగియుండిన అవశ్యజ్వరమని యెరుంగునది. దీనిచుందౌషధమియ్య
జనదు. ఔషధమిచ్చిన అధికజ్వరమువచ్చును. మతియు శోధనియాష
ధములనుగాని శమనీయాషధములనుగాని ప్రయోగించిన విషమజ్వర
ముగలుగును. దీనికి పరిమాణము ౩, ౪, ౫, ౬, ౭, ౮ దినములు. ఇట్టి
జ్వరమునకు లంఘన మే పరమాషధము.

ఔషధజ్వర లక్షణము

౭౭. ఓషధీ గంధజేమూర్ఛా శిరోదుగ్వగుఘ్నక్షయః॥

తా॥ మూర్ఖశిరోన్మథ నాంశి తుమ్మలును గలిగిన ఓషధుల వాసనవలన గలిగినదని గ్రహించేది.

విష సంబంధమువలనగలిగిన జ్వర లక్షణము

౭౮. ముఖము నల్లగనుండుట, దాహము, అతిసారము, అన్నమరి దిష్టములేకుండుట, దప్పి, మూర్ఖశో నెప్పిగలుగుట మొదలగు గుణములు గలిగియుండును.

కోపాదాగతజ్వర లక్షణము

౭౯. శరీరము వణకుట, భయవడుట, శోకించుట, కేకలు వేయుట, శ్రుశ్చివడుట యీగుణములు గలిగియుండును.

కామోదేకాదాగతజ్వర లక్షణములు

౮౦. మతిచంచలించుట, తంద్ర, అలస్యము, భోజనమునం దిచ్ఛలేకుండుట, హృదయవేదన, ఒడలుచిక్కియుండుట, మనోవ్యాధి యీగుణములుండును.

ప్రయోగజ్వర లక్షణము

౮౧. మోహము, మూర్ఛ, అతిదాహము, శరీరమున బొబ్బలులేచుట, శ్రుశ్చివడుట, పలవరించుట మొదలగు గుణములు గలిగియుండును.

జ్వోతులకు దోషిండుట

౮౨. జ్వరిపీడితుడు స్త్రీసంగమముచేయుట, దూరమునడచుట. శీతలోపచారముల నొందుట, విశేషముగ దాహమునుత్రాగుట, పులుసు, కారము, ఉప్పు, వగరు, చేదు పనరుకూరలు మొదలగువాని యమితభక్షణము, కల్లుత్రాగుట, మొదలగు వానివలన దోషములు గలుగును. సందర్భమును గ్రహించి వైద్యులు చికిత్సలను జేయవలెను. ఇంతియగాక జ్వరితులు చందనమలదికొనుట, వెన్నెలలో నంచరించుట, పండుకొనుట, తొంబూలచర్వణము, రక్తనస్త్రోధులు

తా॥ మూర్ఖశిరోన్మథ నాంశి తుమ్మలును గలిగిన ఓషధుల వాసనవలన గలిగినదని గ్రహించేది.

విష సంబంధమువలనగలిగిన జ్వర లక్షణము

౭౮. ముఖము నల్లగనుండుట, దాహము, అతిసారము, అన్నమరి దిష్టములేకుండుట, దప్పి, మూర్ఛతో నెప్పిగలుగుట మొదలగు గుణములు గలిగియుండును.

కోపాదాగతజ్వర లక్షణము

౭౯. శరీరము వణకుట, భయవడుట, శోకించుట, కేకలు వేయుట, శ్రుల్భివడుట యీగుణములు గలిగియుండును.

కామోదేకాదాగతజ్వర లక్షణములు

౮౦. మతిచంచలించుట, తంద్ర, అలస్యము, భోజనమునం దిచ్చలేకుండుట, హృదయవేదన, ఒడలుచిక్కియుండుట, మనోవ్యాధి యీగుణములుండును.

ప్రయోగజ్వర లక్షణము

౮౧. మోహము, మూర్ఛ, అతిదాహము, శరీరమున బొబ్బలులేచుట, శ్రుల్భివడుట, పలవరించుట మొదలగు గుణములు గలిగియుండును.

జ్వోతులకు దోషిండుట

౮౨. జ్వరిపీడితుడు స్త్రీసంగమముచేయుట, దూరమునడచుట. శీతలోపచారముల నొందుట, విశేషముగ దాహమునుత్రాగుట, పులుసు, కారము, ఉప్పు, వగరు, చేదు పనరుకూరలు మొదలగువాని యమితభక్షణము, కల్లుత్రాగుట, మొదలగు వానివలన దోషములు గలుగును. సంవర్ధమును గ్రహించి వైద్యులు చికిత్సలను జేయవలెను. ఇంతియగాక జ్వరితులు చందనమలదికొనుట, వెన్నెలలో నంచరించుట, పండుకొనుట, తొంబూలచర్వణము, రక్తనస్త్రోధములు

నడకనలన శ్రమపడినవారు, అలసినవారు, శృశించినవారు, నేత్ర
రోగులు, క్షయరోగులు, గ్రహణిప్రీడితులును లంఘనము లుండే రాదు.

జిహ్వకుగల్గిన రక్తాది వర్ణదోష నిర్ణయము

౮౭. కొన్నిదోషములవలన నాలుక యెఱ్ఱగానుండుట, ముల్లు
జారియుండుట, తడిగానుండుట, జ్వరమువచ్చుట, దాహము, శరీర
మందు తాపము, మొదలగు గుణములుండిన రక్తజిహ్వకదోషమనియు
(2) నాలుక కృష్ణంబుగను, పిడుకవలె ముల్లుబారినట్లుగను, శరీర
ము తాపముగను, మరపుమాటలున, ఉబ్బసము, చెమట, దా
హము, సవ ఇవి గలిగియుండిన కృష్ణజిహ్వకదోషమనియు (3) నాలుక
తెల్లనైయుండుట, గొంతు పగిలియుండుట, శరీరమందు నొప్పి గలిగి
యుండుట, మఱపు, అశసారము, పమనమువచ్చినట్లుండుట, మతి
భ్రమ, పలుమారు మూర్ఛనొందుట, మొదలగు గుణములుండిన
శ్వేతజిహ్వకదోషమనియు వైద్యులెఱింగి జిహ్వారోగ్యుని లక్షణము
ముగి చికిత్సలను జేయవలెను.

ఏకాహిక ద్వాద్యహికాది జ్వర లక్షణములు

౮౮. శరీరభాగులకు తాము పూర్వజన్మమున చేసిన మహా
పాపముకు శ్రతిఫలముగ నీజన్మమున నామూకాలములయందు ఏకా
హికద్వాద్యహిక, త్రాహిక, చాతుర్థిక, పంచాహిక, సప్తాహిక,
నవాహిక, త్రయోదశాహిక, షష్ఠాంతిక, మాసాంతిక, వర్షాం
తికజ్వరములు వీశి గుఱుచును. అందేకాహిక జ్వరమునకు దప్పి,
మోహము, తలనొప్పి, విశేషముగ దుర్భాషలాడుట, ఓకిరింపు,
పమనము, ఎక్కిళ్ళు, శ్వాస, తలయు గన్నులును తిరుగుట, బల
హీనత, శరీరదాహము, రాత్రులందు ప్రొద్దుపోయినకొలదిని అశ్వుత

మగు జ్వరము మొదలగు గుణములు గలిగియుండును. యీరోగిని రెండుదినములు లంఘనములు చేయించి పిమ్మట జోగినీరసము, రసానందభైరవము, పైష్ణవీరసము, సీలకంతరిసము మొదలగు నౌషధములను అనుపానయుక్తముగ నీయవలెను అనుపానవివరము:—లవంగములు, మోడి, లవంగవత్రి, మొదలగువాని చూర్ణముతో పైష్ణవీరసములలో జేసినై నచేర్చి అల్లపురసముతో గాని మిరియాలరసముతో గాని ఇచ్చిన ఏ కాహ్నికజ్వరము విడుచును.

దావ్యహ్నికజ్వరలక్షణములు

౮౯. దావ్యహ్నికజ్వరమునకురెండురాత్రులతిక్రమించి భయంకగమగు జ్వరము, మిగులశీతము, మోహము, దాహము, శిరోభారము, దప్పి, విశేషమయిన చెమట, వాంతి, ఓకిరింత, హిఘ్న, గన్నులు తిరుగుట, నెప్పి, అరిచేతులు అరికాళ్ళు వీటియందు తాపము, నిద్రరాకుండుట, బలహీనత, నురుగుతో నుమియుట, కాలుచేతులు చల్లనై యుండుట మొదలగు గుణములు గలిగియుండును. దీనికి జోగినీరసమును అనుపానయుక్తముగ నిచ్చిన నివర్తియగును.

త్ర్యాహ్నికజ్వరలక్షణము

౯౦. త్ర్యాహ్నికజ్వరము మూడురాత్రులు గడచిన పిమ్మట దారుణమగు శీతజ్వరము, రోదనము, వణుకు, తాపము, మోహము, శ్రమ, బలహీనత, శరీరావయవములు శుష్కించుట, కన్నులం దెల్లపుడు నీరుకారుచుండుట, అరుచి, అగ్నిమాంద్యము, అన్నికీళ్ళందును బడత్వము, అజీర్ణము, ఆహారవిహారాదులయం దయిష్టము, విస్థంభము, శ్వాస, కఫము మిక్కిలి చిక్కియుండుట మొదలగు గుణములచే నెప్పి యుండును. ఈత్ర్యాహ్నికజ్వరమునకుముఖ్యకారణము విప్రద్రవ్యాపహారరూపమగు మహాపాతకము. జ్వరారంభమునం దొకదినము వ్రకో

పించుటయె గాక బహుకాలము పీడించును. దీనికి నీలకంఠరసము గంధర్వరసము, జుహుజోగిరసము తేనెతో చేర్చి యనుపానము క్రమముగ నిచ్చిన నివారణముగును. ఆదియందుగాని రోగినివారణానంతరమున గాని యథాశక్తిని అధమపక్షము 100 మంది బ్రాహ్మణులకు సంతర్పణము చేయవలెను.

చాతుర్థికజ్వరలక్షణము

౯౦. చాతుర్థికజ్వరమునకు నాలుగు హేమారాత్రము లతిక్రమించి జ్వరమువచ్చుట, అంగశైధిల్యము, విశేషమగుచలి, తాపము, మూర్ఛ, ఇంద్రియములం దధిశిశోష, ఒడలు చిక్కియుండట, కపాలమునపోటు, ఓకిరింత, హిద్మ, నాలుకెగురు, అరికాళ్ళు అరిచేతులు చల్ల గనుండుట, అరోచకము, అగ్నిమాంద్యము, అన్నద్వేషము, అజీర్ణము, శ్వాస, కఫము, తలదిరుగుట మొదలగు గుణములు గలిగియుండును. దీనికి నీలకంఠరసము గాని, వైష్ణవీరసమును గాని, జోగిరసమును గాని లనంగచూర్ణముతో శర్కరను చేర్చి తేనె యనుపానముతో నిచ్చిన నివర్తించును.

పంచాహ్నికజ్వరలక్షణము

౯౧. పంచాహ్నికజ్వరమున కయి ఐదు హేమారాత్రము లతిక్రమించి మిక్కిలి చలితోగూడిన జ్వరము, మూర్ఛ, శ్రమ, శరీరము కృషించుట, కఫము, తాపము, నిద్రలేకపోవుట, శీతలము, కంపవாதము, తలకన్నులువీనియందు వేదన, అంతర్దాహము, కడుపుబ్బరము, తలదిరుగుట, అజీర్ణము, అగ్నిమాంద్యము, అన్నద్వేషము, శోష, శూల, అతిసారాదిగుణములు గలిగియుండును. ఈరోగులకు నన్నిపాతభైరవిగాని, నీలకంఠరసమునుగాని, లక్ష్మీనారాయణలేహ్యమునుగాని యొక మండలము లేక, రెండుమాసములు సేవించిన నివారణముగును.

నవాహ్నిక జ్వరలక్షణము

౯౩. నవాహ్నిక జ్వరమునకు తొమ్మిది అహారాశ్రములు అతిక్రమించి విడువక నతిశీతలముతో గూడిన జ్వరము, దప్పి, శిరోవేదనము, కఫము, శ్వాస, తాపము, అన్న ద్వేషము, అగ్నిమాంద్యము, తలదిగుగుట, కరూదములు చల్ల నై శుండుట మొదలగు భయంకరములయిన సన్నిపాతగుణములు గలిగియుండును. దీనికి గరుడధ్వజరసము నుగాని, వీరివిక్రమరసమునుగాని యనుపానయుక్తముగ నిచ్చిన మండులముదినములకు కుదురును.

త్రయోదశాహ్నిక జ్వరలక్షణము

౯౪. త్రయోదశాహ్నిక జ్వరమునకు పదమూముదినము లతిక్రమించి తాపము, చలితోగూడిన జ్వరము, భ్రమ, మటపు, మనోనైకల్యము, కీళ్ళయందు జడత్వము, నేత్రములు తిరుగుట, నిస్సత్తువ, కాంతిహీనత, పాండువు మొదలగు సంధిగుణములు గలిగియుండును. దీనికి నీలకంఠరసము, సన్నిపాతము, గరుడధ్వజరసము, రసానందభైరవులతో దేనినయినను అనుపానయుక్తముగ నిచ్చిన నిరుపదోక దినమునకు నివారణమగును.

పక్షాంత జ్వరలక్షణము

౯౫. పక్షాంత జ్వరమునకు ౧౫ దినములు గడచినపిమ్మట జ్వరము, శీతము, తాపము, మోహము, తలనొప్పి, అగ్నిమాంద్యము మలబద్ధము, అజీర్ణము, అన్నమం దరుచి, కామిల, పాండువు, వాపు, శరీరము శుష్కించియుండుట, నిస్సత్తువ, కాంతిహీనత, సర్వాంగములయందును పచ్చనివర్ణము, గోళ్ళు కన్నులు గూడ పచ్చగానుండుట, మొదలగు గుణములు గలిగియుండును. ఈరోగమున నీలకంఠరసమునుగాని వంటబాలసూర్యోదయమునుగాని యనుపానయుక్తముగ తేనెతో రెండువేళల నాలుగుమాసములు సేవించిన నివారణమగును.

మాసాంతద్వారలక్షణము

౯౬. మాసాంతద్వారమునకు ముప్పదిదినములు గడచినతరువాత జ్వరము, చలి, తాపము, సంతాపము, మూర్ఛ, తలనెప్పి, తలనేల బడుట, శ్వాస, కఫము, నిస్సత్తువ, అజీర్ణము, అరుచి, మలబద్ధము, అన్న ద్వేషము, తలతిరుగుట, కన్నులు, చెవులు, వీనియందు శూల, వీనన నేత్రములనుండి నీరుకారి పుసికట్టుట, మొదలగు గుణములుండును దీని కి జోగినీరసము, పంచామృతరసాయనము, నీలకంఠరసము, అనుపాన యుక్తముగ నాలుగుమాసములు సేవించిన నివారణమగును.

సంవత్సరాంతకద్వారలక్షణము

౯౭. వర్షాంతకద్వారమున శాకయేడాది గడచినపిమ్మట చలిద్వారము, తాపము, తలనెప్పి, చెవులు, ముక్కు, కపాలము వీనియందు హూలు, శరీరము శుష్కించుట, బలహీనత, కీళ్ళయందు వాపు, శూల, అగ్నిమాంద్యము, అజీర్ణము, అన్న ద్వేషము, అరుచి, కన్నులయందు నీరుకారుట, సప్తధాతువులు శోషించియుండుట, హిఢ్య, శోష, శ్రమ, నాలుక, నోరు వీనియందు చేదుగనుండుట మొదలగు గుణములు గలిగియుండును. ఈద్వారమునకు మహారాజ మృగాంకరసమును గాని, నీలకంఠరసమును గాని, జోగినీరసమును గాని అయిదు మాసములు రెండువేళల అనుపానయుక్తముగ సేవించిన నివారణమగును.

గ్రంథాంతరే అష్టధాతుస్థాన నిర్ణయమ్

౯౮. ఆయుర్వేదమందు సంగ్రహముగ 'చెప్పబడిన యష్టధాతుస్థానము పరీక్షావిధమును చెప్పబోవుచున్నాను. హస్తములు ట్రెంటియందుండు నాడులు పాదములు రెంటియొక్క పై భాగముననుండు నాడులు కంఠమున కిరువ్రక్కలనుండు నాడులు ముక్కున కిరువ్రక్కల

నుండు నాడులును ఈచెప్పబడిన తావులందు నాడు లెనిమిదివిధములు గనుండును. అసి మునులు చెప్పియున్నారు.

ప్రకారాంతరం

౯౯. రెండుచేతుల మణికట్టులందును, రెండుపాదముల మీది బాగములందును, గళమున కిరుప్రక్కలను, దపుడయందును, నాసిక కిరుదెసలందును, నాభియందును గూడ వరిశోధింపవచ్చుననియు ఇన్నింటిలో ప్రధానము చేతిమణికట్టనం దనియు కొంద రభిప్రాయపడుచున్నారు.

నాడీస్థాననిర్ణయము

౧౦౦. పాదగతనాడులు చీలమండలకు క్రిందుగ మూడంగుళముల పరిమితిస్థానమునను, హస్తగతనాడులు చేతిమణికట్టుకు క్రిందుగ మూడంగుళముల ప్రదేశమునను, నాసామూలమునం దాశ్రయించి యుండు నాడులు ఏకాంగుళపరిమిత స్థానమందును, కంఠమూలమున నుండు నాడులు రెండంగుళముల నిడుపుగల స్థానమునందును ఇరుప్రక్కల నుండును గాన నిట్లే నాడీస్థానముల నెరుంగవలెను. ఈయెనిమిది తావులందును ప్రాణవాయువు ఆశ్రయించి యుండుననియు నెరుంగునది.

నాడీగమన విధములు

౧౦౧. నాడి రొమ్మును విశాలముగను, సూక్ష్మముగను, సరములను విడివిడిగను, సూక్ష్మముగను జేయును. హృదయమునకు నాడి నడచుచుండును గాన దేహమందలి రోగమును హృదయమునకు నడిచే నాడివలన తెలిసికొనవచ్చును.

నాడిని పరీక్షించు విధము

౧౦౨. చేతి బొటనవ్రేలుకు వ్రక్కగా పరుగెత్తునాడిని మణికట్టు ఒక అంగుళముక్రిందుగ వైద్యుడు తన మూడు పెద్దప్రేళ్ళచే నడి

మిము వదలింనుయు ననుచుగను మగలమరల పరీక్షించ నాడీగనున
మును తెలిసికొనవచ్చును. పురుషులకు కుడిపాగ్భ్యములందును కుడి
చేతియందును స్త్రీలకు యెడనుచేతియందును, ఎడనుపార్శ్వమందును
పరీక్షించవలెను. శంకుచేతులందును పాగ్భ్యములందును పరీక్షించుట
యుక్తాభిప్రాయము.

నాడినిదానము

౧౦౩. వైద్యుడు రోగియొక్క కుడిచేతి యంగుష్ఠమూలమును
తన కుడిచేతి పెద్దప్రేళ్ళ మూటితో నిదానముగ చూడవలెను. తాను
నాడిని నిదానించుటకు పూర్వము రోగియొక్క హస్తమును మోచేతి
వరకు చక్కగ పిసికి ప్రేళ్లచు మోకికెలు విరచి నాగదీసి చాపించి హస్త
మయొక్క అంగుష్ఠమూలమునందలి మధ్యభాగమును తనదక్షిణాంగు
లిత్రముచే సదా నాటిగతని పరీక్షించవలెను. అట్లు చేయుటవలన
అంగుళమాలపట్లు వదలి నాడి నిదానమునకు చక్కగ వచ్చువడును.

వైద్యునికి ధ్యక్షకర్తవ్యము

౧౦౪. నేర్పరియగు వైద్యుడు నాడిని పరీక్షించునప్పుడు స్వస్థ
చిత్తుడై, తన యాత్మను, మనస్సును, శాంతిపరచుకొని రోగియొక్క
దక్షిణహస్తమును తన మూడుప్రేళ్ళచే పట్టి నిదానించి గుణదోషము
లను తెలిసికొనవలెను.

మతాంతరము

౧౦౫. వైద్యుడు వ్రాతఃకాలమున స్నానసంధ్యా వందనాది
కృత్యముల నెరవేర్చుకొని, పరిశుద్ధుడై, సుఖానీనుడగు రోగికడ కేగి
తానును సుఖముగ కూర్చుండి రోగమును నిదానించవలెను. రోగి
యొక్క నాడిని వైద్యుడు నిదానించి చూచి తన హస్తమును కడుగు
కొనినయెడల ఆరోగియొక్క వ్యాధులు నశించును.

నా డీ ప రీ త్మో కాలము

౧౦౬. వైద్యు డుదయకాలమునను, సాయుగకాలమునను, నోగి యొక్క చాపబడిన హస్తముందలి మణిశట్టకు వెనుకనిట్టువనుండు నా డిని పరీక్షించవలెను.

స్త్రీపురుష నా డీలక్షణం

౧౦౭. పురుషులకు నాభికూర్చు మధోముఖముగను, స్త్రీల కూర్చుముఖముగను ఉండుటచే స్త్రీపురుషులకు నాడును వ్యత్యాసము గానుండును. గాన స్త్రీల కెడమహస్తముందును, పురుషులకు కుడిహస్తముందును పరీక్షించవలెను. క్రొత్త నారీణాం వామభాగేనుపురుషస్య తుదక్షిణే శోధయేత్) ప్ర॥ ౨॥ (హస్తయఃస్ఫురూభవతివామకిరీ వధూ నాంపుంసారంచ దక్షిణేక ర) ప్ర॥ ౩॥ (వామభాగేస్త్రీ యామూఙ్ఘ్రానా డీపుంసస్యతుదక్షిణే) ఇత్యాదినచనానుసారముగ స్త్రీల కెడమచేతి యందును, పురుషులకు కుడిచేతియందును నాడిని పరీక్షించవలెను. నాడీపరీక్షాజ్ఞానము కేవలము గ్రంథములను చదువుటవలనమాత్రము సాధింపబడనేరదు. రత్నపరీక్షాదులకువలెనే అభ్యాసమువలనను, శాస్త్రసాంప్రదాయ న్యాయభవములవలనను, పెద్దల సాంగత్యమువలనను మాత్ర ములవడును. వృద్ధవైద్యము, బాలజ్యోతిషమును లొకోక్తి కిది యేకారణము. అనగా చాలాకాలము వైద్యశాస్త్రమును చదివెయు, వానిసారమును పెద్దల సాంగత్యమువలన వినియు, గ్రహించెయు, అనే కములగు రోగములను నిదానించియు, చికిత్సలను చేసియు, చేయుచుండగ చూచెయు నిదానజ్ఞులైయుందురు గాన వృద్ధవైద్యుడు శ్రేష్ఠ తమమని వాడుదురు.

గ్రంథాంతరస్త్రీనా డీలక్షణం

౧౦౮. స్త్రీలకు వాతనాడి సగ్గుమువలెను, పిత్తనాడి కప్పువలె

ను, శ్లేష్మనాడి హింసవలెను నడుచును. గాన వైద్యులు స్త్రీలయొక్క ఎడమహస్తమునందును, యెడమపాదమందును, శాస్త్రసాంప్రదాయ న్యాయభివములవలన రోగమును నాడిమూలమున నిదానించవలెను ఖాతియగాక రోగియొక్క నాడిని పలువూరు పట్టి విడుచుచు బుద్ధిచే జాగుగ మూడుసార్లు పరీక్షించి రోగమును తెలిసికొనవలెను.

గ్రంథాంతరం

౧౦౯. రోగియొక్క నాడిని వైద్యుడు తన మూడుచేళ్ళచే స్పృశించి వాతము, కఫము, పైత్యము వీనియొక్క గమనములను వరుసగ మందమధ్యమ తీక్షణములుగ నెరుంగవలెను. వాతకఫపైత్యములే త్రిదోషములు. వీటిని సూక్ష్మబుద్ధిచే వైద్యుడు హింసించవలెను.

 సిద్ధాంతకృతవాతశ్లేష్మపైత్యనాడిస్థాననిర్ణయం

౧౧౦. ఈ “వాతపైత్యకఫములను” ప్రయోగమును బట్టియు మరొకొన్ని యసంగత వచనములను బట్టియు కొందరువైద్యులు నాడి నిదానమందు అనామిక (పవిత్రపువ్రేలు) యందనగా నిదానించు వైద్యుని మొదటివ్రేలి క్రిందనుండు నాడి వాతమనియు, మధ్యవ్రేలి క్రిందనుండునది పైత్యమనియు, కడవ్రేలు (తర్జని) క్రిందనుండునది కఫమనియు భ్రమపడుచున్నారు. అట్లుగాదు. “వాతపిత్తద్వయోర్మధ్యే నాడీకఫగతిస్తథా” అను వచనానుసారముగ రెండువైపుల నుండు వాతపయిత్యనాడులకు మధ్యనుండునదియే కఫనాడి యని తెలిసికొనవలెను.

పాదగతనాడీలక్షణం

౧౧౧. ఆయువు, శరీరలఘుత్వము, శరీరవృద్ధత, జ్వరవిమోచనము, వీటి నెరుంగుటకై పాదమునందుండు నాడిని పరీక్షించవలెను.

హస్తగతనాడిలక్షణం

౧౧౨. ఏరోగియొక్క నాడి హస్తమందుగాని, కంఠమందుగాని తీర్థ్యవ్యవహారమునను స్వస్థానమును వదలెనేని వాడు గోహమును విడుచువని గ్రహించవలెను.

హస్తగతనాడియందే గుణములను నిదానించవలెను

౧౧౩. అజీర్ణము, ఆకలి, ఆమదోషము, అనుజ్వరమువచ్చుట, దుష్టవాతము, పయిత్తము, శ్లేష్మము మొదలగువానిని హస్తనాడియందే చూచి తెలిసికొనవలెను.

పురుషులకు నాడినడచు విధము

౧౧౪. గ్రంథాంతరే వాతనాడి నెనులి, హంస, కోడి వీనివలె నడచును. పిత్తనాడి తాబేటివలెను, జలగవలెను నడచును. శ్లేష్మనాడి పామువలెను, కప్పవలెను నడుచును.

కంఠనాడివరీక్ష

౧౧౫. ఆగంతకజ్వరము, దప్పి, ఆయాసము, మైథునము, గడలిక, భయము, శోకము, కోపము అనునివి కంఠనాడిని పరీక్షించు వలననే నెరుంగవలెను.

నాసానాడివరీక్ష

౧౧౬. నాసికయందుండు నాడివలన మరణము, జీవితము, కామము, నేత్రరోగములు, శ్రవణరోగము, తలనొప్పి, ముఖరోగములు, నాసానాడినిదానమున నెఱుంగవలెను.

నాభిగత నాడివరీక్ష

౧౧౭. నాభి కిరుప్రక్కలనుండు నాడివలన గర్భమందలి వాత శ్లేష్మదోషములను గ్రహించవలెను.

దవృడలయందుండు నాడివరీక్ష

౧౧౮. దవృడలందుండు నాడినిదానమువలన కంఠము, శిరము కిరుపాద్భ్యములు, కర్ణములు మొదలగు వానియందుండు వాతశ్లేష్మదైత్యదోషముల నెఱుంగవచ్చును.

త్రికాలగతనాడీ సంచారక్రమము

౧౧౯. ఉదయకాలమున నాలుగుఘడియలవరకు పైత్యయుక్తముగను, పిమ్మట మధ్యాహ్నమువరకు శ్లేష్మయుక్తముగను, సాయంకాలమున వాతయుక్తముగను, అపరాహ్నమున వాతయుక్తముగను, అర్ధరాత్రును మరల పిత్తయుక్తముగను నడచుచుండును.

మతాంతరము

౧౨౦. అర్ధరాత్రియందునడచు పైత్యనాడి యుదయకాల మతిక్రమించి నాలుగుఘడియలవరకు తూడ పైత్యయుక్తముగ నడచుచుండును. ఇంతియకాక శీతకాలము, వర్షకాలము, ఉష్ణకాలమునను మూడుకాలములందును దేశతత్వము ననుసరించి నాడులు భేదముగ నడచుచుండును గాన వైద్యులు మెలకువతో మూడుకాలములందును నాడిని పరీక్షించి, రోగమును నివానించి తగిన చికిత్సలను చేయుచుండవలెను.

నాడుల నామభేదములు వాని లక్షణములు

౧౨౧. స్నాయువు, వసా, హింస్రా, ధిమనీ, భామనీ, ధరా, తంతుకీ, జీవితజ్ఞా నీరాయనివాడుతోమ్మిదివిధములుగనుండును. మనుజుల మణికట్టుకు వెరుక నూడంగుళముల ప్రదేశమున జీవసాక్షియని చెప్పబడు ధమని యను నాడి యుండును. దాని సంచారముచే శరీరము నందుగల ముఖముఃఖములను నాడీపరిజ్ఞానులు తెలిసికొందురు.

వాతాదినాడీగమన క్రమము

౧౨౨. వాతరోగమున నాడి వక్రముగను, కఫరోగమున స్థిరముగను, పైత్యరోగమున చంచలముగను నడచును. మరియు వాత పిత్తరోగమున పామువలెను, శ్లేష్మవాతమున రాజహంసవలెను, శ్లేష్మ పిత్తరోగమున విండుకమువలెను విషమద్వారంబున తునుకలుగను,

సూక్ష్మముగను నన్ని పాతమున నదృశ్యమై పలువిధములుగను చలించు చుండును.

గ్రంథాంతరము

౧౨౩. పితృశ్లేష్మనాడులు స్వతంత్రరాహిత్యంబులుగ నుండుటచే వాతనాడియొక్కగతి ననుసరించియే పితృశ్లేష్మనాడులకు గమనము గలిగియుండును. గావ వశ్రముగ వదుచు జలగచందమున నాడులకు అగ్రమునందుండెడి వాతనాడి చలించెనేని పితృశ్లేష్మములు గూడ చలించును.

ఆరోగ్యనాడీలక్షణము

౧౨౪. నాడి హంసయొక్కయు, యేనుగయొక్కయు నడక గలిగి ముఖము ప్రసన్నముగ నుండిన అట్టిరోగికి ఆరోగ్యము కలుగును. నిరోగియొక్కనాడి భూతల యనంబడును. అది సర్పమువలె స్థిరముగను బలముగను నడచును.

వాతనాడీలక్షణము

౧౨౫. వాతరోగమునంబు సర్పము, జలగ గమనముల బోలి నడచును.

పితృనాడీలక్షణము

౧౨౬. పితృరోగమునందు కాకి, లావురము, కప్ప వీనిగతివలె నాడి నడచుచుండును.

కఫరోగ నాడీలక్షణము

౧౨౭. శ్లేష్మరోగమున రాజహంస, నెమలి, పావురము, గువ్వ, కోడి వీని గమనముల బోలియుండును.

సన్నిపాతనాడీలక్షణము

౧౨౮. వృక్షములను తొలచునట్టిపిట్ట (లకుముఖి, లేక కంసాలి పిట్ట) వృక్షమును పేగముగా నిలచినిలచి యెట్లుకొట్టునో అదేవిధమున

నిలచినిలచి మూడువ్రేళ్ళక్రింద నడచుచు స్ఫుటముగనుండునది పాతనాడి యని యెఱుంగునది.

గ్రంథాంతరము

౧౨౯. త్రిరోషమిలితం బగు నాడి లావుకసిట్టి, దిత్తిరికట్టి, మినీపల్లఁకిపిట్టి వీటిపలె నడచుటయే గాక మొకసమయమున మందముగను, మరియొకసమయమున శీఘ్రముగను నడచిన నన్నిపాత మని నెఱుంగునది.

అసాధ్యనాడీలక్షణము

౧౩౦. నాడి మందముగను, మిక్కిలి శిథిలముగను, అతిచవలముగను నిలచినిలచియు, దృశ్యాదృశ్యముగను ప్రండెన నన్నిపాతమనియు, అసాధ్యమనియు, గ్రహించేది.

గ్రంథాంతరము

౧౩౧. నాడియైన వేగముగ నెగురుచును, మిగుల స్థిరంబుగను, మారనసంచారిగను సూక్ష్మముగను, అతి ఎంతరగను నడచె నేని యసాధ్యము.

మతాంతరము

౧౩౨. ఏరోగియొక్క నాడియొక్కగతి తిరముగను ముచ్చడి తృటికలు (చిటికెలు) కాలము నడచిన ఆరోగి జీవించును. లేక నాడి నిలచినిలచి అదేరీతిగ నడచిన నట్టిరోగి చచ్చును.

గ్రంథాంతరము

౧౩౩. గోజనుని కత్యుష్ణంబుగనుండు కాలంబున అతి శీతంబుగను అతిశీతంబుగనుండు కాలంబున నతి తాపంబుగను, నానావిధ గతులు గలదిగ నాడి చలించెనేని యారోగి మరణమునొందును.

మతాంతరము

౧౩౪. యేరోగియొక్క నాడి మందగతిని పొంది నడచుచు,

మధ్య మాంగుళియము నాతశ్లేష్మములయొక్క గతులనుపొంది మాటి మాటికి అనేకకేధములుగ చక్రముమీద కూర్చున్న వా డెల్లుత్తురుగనో అల్లుస్వస్థానమును విడచి, యంతలోనె భయమునొంది యొకప్పుడు నూ డ్మత్వమునొందిన యట్టిరోగి బ్రతుకడచి కొందరు మానులు వచించిరి.

గ్రంథాంతరే

౧౩౧. శ్లో॥ త్రిదోషెన్బందతే నాడీన్పుత్యుకాతీ చనిశ్చలా! జ్ఞేయాసర్వవికారేషు వైద్యైః కుశలకర్మభిః॥

తా॥ త్రిదోషనాడి సదా చంచలించుచు న్పుత్యుకాల మాన న్నమైన సమయమున నిశ్చలంబుగ నుండును. ఇట్టిభేదములను స్వస్థ సన్నిచితంబుల నెఱుంగవలయును. ఇట్టిరోగి మృత్యువునోటబడును.

గ్రంథాంతరే

౧౩౨. నాడి యొకప్పుడు మిక్కిలి వణకుచును, మఱియొకప్పు డు కొద్దిగా కదలుచును, అంతలో కనుబడకపోవుచును, మరల కాన బడునుండినయడల వైద్యు డట్టిరోగ మసాధ్యమని యెంచి దూరముగ పోవలెను.

మతాంతరే

౧౩౩. యేరోగియొక్క నాడి యతి మాత్మముగను అతి వేగ ముగను శీతలముగను నడచిన అట్టిరోగి యాయువు తీణమయిన దని తెలియవలెను.

గ్రంథాంతరే

౧౩౪. విద్యుద్రోగి ణోనాడీ దృశ్యతే నచదృశ్యతే । అకాల విద్యుత్పాతేనసగచ్ఛేద్యమసాధనం.

తా॥ యేరోగియొక్క నాడి మెరుపువలె కనుగొని కనుబడక యుండినను ఆకాలమందలి మెరుపువలె నుండునో అట్టిరోగి యముని నదనమున కేగును.

మతాంతరే

౧౩౯. తిర్యగనుష్టాన గూనాడి సర్వగావేగవత్తరా । కఫపూరి
తకంఠస్య జీవితం తస్యదుర్లభం ।

తా॥ యేరోగియొక్క నాడి వెచ్చనయి వంకరగా నడచుచు
నర్పగతి గలిగి మిక్కిలి వేగముగ నడచుచు కంఠమునందు కఫము
పూరించియుండునో ఆరోగి యమమందిరముజేరును.

గ్రంథాంతరే

౧౪౦. దృశ్యతే చక్షువాడి కర్నైశ్చ హీనదృశ్యతే । ముఖం
వికాసితం యస్యోతం దూరంపరివర్జియేత్ ॥ తా॥ యేరోగియొక్క నాడి
పాదమునందు గానవచ్చుచు హస్తమునందు గానరాక ముఖము వీలా
సముగనుండునో అట్టిరోగి యమపుకంబున కేసునని తెలిసికొని ఎయి
ద్యుడు వానిని విడువవలెను.

మతాంతరే

౧౪౧. వాతపిత్తకఫస్యాపి త్రియాయస్యాం సమాశ్రితాః ।
కృచ్ఛ్రసాధ్యమసాధ్యం వాప్రాహుర్వైద్యవిశారదాః ॥ తా॥ యేరోగి
యొక్క నాడిని వాతపిత్తకఫములు ఆశ్రయించియుండునో ఆరోగియొ
క్క రోగ మసాధ్యమనియు కష్టసాధ్యమనియు వయిద్యవేత్తలుచెప్పిరి.

మాసాంతమృత్యు నాడీలక్షణము

౧౪౨. భూలతా భుజగాకారా నాడీదేహస్యసంక్రమాత్ । విశీ
ర్ణక్షీణతాం యాతిమాసాంతే మరణం ధృవం.

తా॥ నాడి సర్పాకారముగ దేహమంతయు వ్యాపించి సిధిలము
గను జీర్ణముగను యుండిన అట్టివాడు మాసాంతమవ మృత్యుడగును.

అర్ధమాసమృత్యునాడీలక్షణము

౧౪౩. దేహైత్యం ముఖ్యాసోనాడి త్రివహాహినీ । మా
సార్ధం జీవితంతస్య నాడీవిజ్ఞాతృభాషితం ।

తా॥ యేరోగియొక్క దేహమందు శైలిమను ముఖమందు విశేషమగు శ్వాసయును గలిగి నాడి మిగుల తీవ్రముగను దాహయు క్షయముగను నడచునో ఆరోగి యొక పక్షము జీవించునని నాడీపరిజ్ఞానులయిన మునులు పచించిరి.

నప్తదినమృత్యునాడీలక్షణము

౧౮౮. ముఖనాడీవ హేత్తి వ్రాకదాచిత్ శీతలావహేత్ ।
ఆయాతిపిచ్చిం స్వేదస్సప్తరాత్రం నజీవశి॥

తా॥ వాతనాడి మిక్కిలి శీవముగ లిగియుండినను ఒకప్పుడు శీతలముగ నుండినను శరీరముబంకగా చెమటబుట్టినను అట్టిరోగి రేయిదు దినములలో మృతిపొందును.

గ్రంథాంతరే

౧౮౯. తుణాద్గచ్ఛతివేగేన శాంతతాం లభతేక్షణాత్ । నస్థాహ
వృథాంతస్యయద్యంగే శోభవర్జితః॥

తా॥ యేనరుని నాడి స్వస్థానమును వదిలి తుణకాలము తీక్షణముగను తుణకాలము శాంతముగను నడచుచు శరీరము శోభవర్జితముగ నుండినను అట్టిచునుజు డేడు దినములకు మృతిబొందును.

పంచదిన మృత్యునాడీలక్షణము

౧౯౦. పాదాంగుళగతా నాడీమందమందాయ దాభవేత్ ।
పంచభిక్షావసైస్తస్య మృత్యుర్భవతి నాన్యథా॥

తా॥ ఎవనిపాదాంగుళమును జెందునాడి మందమందముగ నడచునో అట్టిమనుజు డైదుదినములలో మృత్యువును బొందును.

చతుర్థ దినమృత్యునాడీలక్షణము

౧౯౧. పాదాంగుళగతా నాడీకోష్ఠా వేగవతీభవేత్ । చతుర్ద్వి
తసైస్తస్య మృత్యురేవన సంశయః॥

తా॥ ఎఁనియొక్కనాడి పాదాంగుళగతంబై కించిడుష్ణముతో
గూడి యుని త్వరితముగ నడచుచుండునో అట్టివాడు నాలవదినమున
యుముని కప్రతియగును.

మతాంతరే

౧౪౮. నిరీత్యుడక్షిణే పాదేనాడీమేకాం విశేషతః । ముఖినాడీ
రవహేన్నిత్యంతదాది నచతుష్టయం॥

తా॥ ఎవనికి కుడిపాదమున నెకనాడి యతితీవ్రముగ నడచు
చుండుటయగాక ముఖంబునగూడ నొకేనాడి నడచుచుండెనేని యట్టి
మనుజుడు నాలవదినమున గతాసుడగును.

త్రిరాత్రమృత్యు నాడీలక్షణము

౧౪౯. మాఖేనాడీయదానాస్థి మధ్యైత్యం బహిఃక్లమః । య
దానుందావహేన్నాడీ త్రిరాత్రం నై వజీవతి॥

తా॥ వాతనాడికదలక లోపల చల్లగనుండి పయిననాడి మంద
మందముగనడచిన అట్టిరోగి మూడురాత్రులలో ప్రాణములనువిడుచును.

గ్రంథాంతరే

౧౫౦. హేమవద్విషదానాడీజ్వరదాహేనతాపినాం । త్రిదోష
స్పర్శనం భజతాం తదామృత్యుర్ద్వినత్రయాత్॥

తా॥ ఎవనికి మిక్కిలి క్రూరముగు జ్వరము గలిగి యుండినపుడు
నాడి మరిచువలె శీతలంబుగ నుండుటయెగాక త్రిదోషస్పర్శనంబంధ
ము గలిగియుండెనేని యట్టినరుకుమూడుదినములలో మరణము నొందును.

మతాంతరే

౧౫౧. పాదాంగుళగతా నాడీచంచలా యదిగచ్ఛతి । త్రిభిశ్చది
వస్థై స్తస్యమృత్యురేవన సంశయః॥

తా॥ ఎవనికి పాదాంగుళ్యగతంబగు నాడి మిగుల చంచలగతిని
నడచుచుండునో అట్టిజనుడు మూడుదినములలో జమునివీటికరుగును.

దివనద్యయమృత్యునాడీలక్షణము

౧౫౨. శీఘ్రనాడీమతోపేతాశీతలా వాధదృశ్యతే । ద్వితియ్యై
దివసే మృత్యుర్నాడీ విజ్ఞాతృభాషితమ్॥

తా॥ ఏరోగియొక్కనాడి మతోపేతముగను శీఘ్రగతిగలదిగను,
శీతలముగను గనుపడునో అరోగి రెండవదినమున వై వస్వతాంతిపుగ
మున కేగును.

గ్రంథాంతరే

౧౫౩. స్థిరానాడీభవేద్యస్య విద్యుద్యుతిరి వేక్షతే । ద్విస్తకం
జీవితం తస్యద్వితియ్యై మృత్యురేవచ॥

తా॥ ఎవనినాడి చాలాకాలము స్థిరముగనుండి, మెఱుపువలె
తల్లక్కున కనుపడి కనుబడకయుండునో అట్టిమనుజు డొకదినము మా
త్రము జీవించి మరుచటిదినమున కాలుని సదనమున కేగును.

మరియొకరి మతము

౧౫౪. శీఘ్రనాడీ మతోపేతా మధ్యాహ్నాగ్ని సమోజ్వరః॥
దినమేకం జీవితం తస్యద్వితియ్యైహ్ని మ్రియేతసః॥

తా॥ ఏరోగియొక్క త్రిదోషనాడి మలయుక్తమై త్వరితగతిగ
నడచుచు మధ్యాహ్నకాలమున నగ్నితుల్యునిగు జ్వరమువచ్చునో అట్టి
రోగి మరుదినమున మరణమునొందును.

గ్రంథాంతరే

౧౫౫. స్థిత్యానాడీ ముఖేయస్య విద్యుజ్యోతిరివేక్షతే । ద్విస్తకం
జీవితంతస్య ద్వితీయే మరణంధృవం॥

తా॥ ఎవనియొక్కనాడి ముఖమున నిలచినిలచి వరషములు
వందు మెఱుపుమెఱయు తెఱంగున సతిత్వరితగతి గలిగియుండునో అట్టి
పాక్షాక దినము మాత్రము జీవించి మరుదినమున దండధరుని కతిధి
యగును.

ద్వాదశయామమృత్యునాడీలక్షణం

౧౧౧. గతింభ్రమరక స్వేవాంశచ్ఛేదకదినైవతు । నన్మంధేచ
ప్పందతేనిత్యం పునర్గచ్ఛతిచాంగుళా । మధ్యేద్వాదశయామానాం
మృత్యురేవనసంశయః॥

తా॥ ఏడేహధారియొక్క నాడి తుమ్మెదవలె ఝంఝంవ్వని
బదుగిడుచును భుజములందును అంగుళములందు చలింపకుండునో అట్టి
వాడు పదియైదు యామములలో (దివసార్దము = 360 గంటలు)
కాలుని వీటి కరుగును.

దినాంతమృత్యునాడీలక్షణం

౧౧౨. మరణేడచురుగాకారా భవేదేక దినేనచ॥

తా॥ దినాంతమునందు మృతిగలుగువానికి నాడి డచురుకేము
వలె నుండును.

షష్టయామమృత్యునాడీలక్షణం

౧౧౩. మధ్యేరేఖాసమానాడీ యదితిష్ఠతినిశ్చలా । షడ్భిస్సు
ప్రహరైస్తస్య మృత్యుర్జ్జేయావిచక్షణః॥

తా॥ ఏనరునియొక్క యంగుష్ఠమూలమున నుండు నాడులన్ని
యు మధ్యమాంగుళియందు రేఖాసమంబుగ నుండుటయెగాక నిశ్చలం
బుగనుండునో అట్టినరుడు ఆరుయామము (18 గంటలు) లలో ప్రాణ
ములు విడుచును.

యామార్థమృత్యునాడీలక్షణం

౧౧౪. ద్వ్యంగుళాబాహ్యతో నాడీ మధ్యేరేఖాబహిర్యథా
సార్థప్రహరకాన్ముత్యుర్జాయతే నాత్రసంశయః॥

తా॥ ఏడేహియొక్క నాడి తర్జని మధ్యమాంగుళముల విడచి
యనామికయందు మాత్రము చలించుచు దానికి క్రింద రేఖాకారంబు
గ స్పృశించుచుండెనేని అట్టిరోగి ఒకటిన్నర యామము 4½ గంటలలో
మృతి నొందును.

అర్థమామమూత్రమృత్యునాడిలక్షణం

౧౬౦. చలాచలితవేగాచ నాసికాధారనయంతా ! శీతలాదృశ్యతే యాచమామమభ్యేచ మృత్యుదా॥

తా॥ ఏరోగియొక్క నాడి ముక్కురంధ్రములయొక్క శ్వాసోచ్ఛ్వాసముల యాధారముతో గూడినదై వసుకునును చంచలముగను శీతలముగను యుండెనేని అట్టిరోగి అర్థమామమమలో మృతిహొందును.

గ్రంథాంతరే

౧౬౧. అంగుష్ఠమూలతో బాహ్యేశ్వ్యంగులే యదినాడికా ప్రహరాద్ధా దృహిర్మృత్యుం జానీయాచ్ఛవితక్షణః॥

తా॥ యెవనియంగుష్ఠమూలమందలి నాడులతావును వదలి శోడంగుళములకు క్రిందుగా మధ్యమానామికలయందు నడుచుచుండునో అట్టివారు అర్థమామమునకు యమాంతికముజెందుదురు.

ఘాతద్వరనాడిలక్షణం

౧౬౨. తదాఘాతాభిషం గేవాత్రిదోష వదువస్థితా ! వనుంగా వహతే నాడితధాన చక్రక్షుంగతా॥

తా॥ ఘాతాభిషంగముగలవాని నాడి త్రిదోషయుతనాడివలె వాతపిత్తశ్లేష్మంబులు సంకలితమై సమానాకారంబుగ నడచుచుండును.

రోగరహితాపమృత్యునాడిలక్షణం

౧౬౩. అపమృత్యుర్నరోగాచ్చ నాడితత్సన్నిపాతవత్॥

తా॥ రోగరహితుడై అపమృత్యువును గాంచెడివారినాడి నన్ని పాత నాడివలె నుండును.

దుష్టపిత్తనాడిలక్షణం

౧౬౪. దోషంవాలికఫం దుష్టపిత్తం వహతిదారుణం ! పిత్తస్తానం విజానీయాత్ భేషజంతస్యకారణేత్॥

తా॥ ఎవనికి వాతశ్లేష్మనాడులు మిగుల నల్పంబుగను పిత్తనాడి యతిదారుణంబుగను, నడచుచుండునో అది దుష్టపిత్తమని యెఱింగి వైద్యుడు చికిత్సలను కేయవలెను.

నదోషవిదోషనాడీ లక్షణం

౧౬౧. నాడీయధాకాలగతి ప్రయాణం ప్రకోపశస్తాభి
రేవభూయః॥ వాతాదిదోషేచ భవేత్ప్రకోపా స్తూలాల్పగాళిని యన్తి
తేస్యాత్॥

తా॥ నాడి యెల్లపుడు వాతపిత్తశ్లేష్మము క్తముగ నుండును.
మఱియు నది వాతాదిరోగములందు ప్రకోపముగను, నిరోగంబున శాం
తముగను వుండి యుధాగతిని వాతాదిదోషంబున రోగయుక్తమై ప్రకో
పంబుగను, పాశాదిబద్ధంబున, స్తూలంబుగను అల్పంబుగను చలించు
చుండును.

జ్వరదాహానన్ని పాతనాడీలక్షణము

౧౬౨. వైవస్వత తాంయాతి జ్వరదాహాభిభూతయోః సన్ని పాత
కరూపేణ భవంతినర్వావేదనాః॥

తా॥ మిగులతావజ్వరయుక్తమగురోగికి నాడి సన్నిపాతకుల్యము
గ మిక్కిలి చమటపడియును నడచుచుండుటయేగాక పయి నుదహరిం
చుబడిన చిహ్నములు గల జ్వరహా దాహము గలుగును. ఇవి సన్నిపా
తంబున బుట్టుసేని అనేకబాధలను గలిగించును.

జ్వరప్రకోపనాడీలక్షణం

౧౬౩. జ్వరప్రకోపే ధమనీ సోష్మావేగవతీ భవేత్॥

తా॥ జ్వరప్రకోపమున నాడి యుష్ణముగను అతి త్వరితముగను
నడచుచుండును.

మలాజీర్ణశ్లేష్మదోషనాడీలక్షణం

౧౬౪. మలాజీర్ణేన నితరాం స్పందనం పరికీర్తితం । నాడీ
తంతు నమామంతా శీతలాశ్లేష్మనోషజా॥

తా॥ నాడిమలాధిక్యము అజీర్ణము వీల్చియందు మందముగ
నడచును. మరియు శ్లేష్మాధిక్యమున శీతలముగను తంతువువలెను
నాడి మందముగ నడచుచుండును.

వాతపైత్య శ్లేష్మవాతనాడీలక్షణము

౧౬౯. చండలాతరళాన్మూలా కఠినావాతపిత్తజా! ఈషచ్ఛనృశ్యే
తేశూష్మామందాన్యా శ్లేష్మవాతజా||

తా|| వాతపైత్యరోగమున చండలముగను, ప్రకాశముగను,
షూలముగను, కఠినముగను నడచును. శ్లేష్మవాతనాడి కొంచెముష్ణము
గను, మందముగను నడచును.

అబ్బిశ్లేష్మప్రబలవాతోష్ణ వాతాది నాడీలక్షణము

౧౭౦. నిరంతరం ఖరరూక్షమందశ్లేష్మాళివాతిలా! రూక్షవా
తభవేత్తస్య నాడీష్యాబ్బిండనన్నిభా||

తా|| అబ్బిశ్లేష్మరోగమునను, ప్రబలవాతరోగమునను నాడి
సర్వదా తీక్షణముగను, ఉష్ణముగను నడచుచుండును. ఉష్ణవాతమం
దలి నాడి పిండమువలె నడచుచుండును.

సహజవాతతీవ్రవాతాది నాడీలక్షణం

౧౭౧. సౌమ్యాసూక్ష్మా స్థిరామందా నాడి సహజవాతజా!
స్థూలాచకితినాడిఘ్రూపుంద తే తీవ్రమారుతే||

తా|| ఎవనికీనాడిసౌమ్యముగను, సూక్ష్మముగను, స్థిరముగను,
మందముగను, స్థూలముగను, శీఘ్రముగను నడచునో అది తీవ్రవాత
మని ఎఱుంగవలెను.

దుష్టరక్త నాడీలక్షణము

౧౭౨. మధ్యేక రేవహేనాడి యదిసంతర్పితాధృవం! తదానూ
నం మినుష్యాణాం రుధిరాపూరి తామలాః||

తా|| దుష్టరక్తము శరీరమున వృద్ధిపొందెనేని యార కము ప
ఛ్యమానాశయమునందలి మలముతో జేరి సంతాపయుక్తమై మధ్య
హస్తంబున బలించుచుండును.

భూతద్వార ఏకాహికద్వార విషమద్వార నాడీలక్షణము

౧౭౩. భూతద్వారేనేక ఇవాదివేగా ధావంతినద్యోహియథాబ్ధి
గామాః! ఏకాహికేనశ్వచన ప్రమాదిక్షణానుగా మోషేషమద్వారేణ||

తా॥ నాడిభూతజ్వరమున నముద్రమునకుఁగోవు నదీ ప్రవాహములవలె అతిశీఘ్రముగను, ఏ కాహికజ్వర విషమజ్వరములందు కొంత కాలపుటి శీఘ్రముగను నిలచినిలచియు నడచుచుండును.

ద్వ్యాహిక త్ర్యాహిక చాతుర్థిక జ్వరనాడీలక్షణము

౧౭౪. ద్వితీయకే వాధతృతియ్య తుర్యయోగచ్ఛనితప్రాభమివక్రమేణ॥

తా॥ ద్వాహిక త్ర్యాహిక చాతుర్థికజ్వరములందు అత్యుష్ణముతో నూడి తుమ్మెదవలె నడచుచుండును.

అజీర్ణ నాడీలక్షణము

౧౭౫. అజీర్ణేతు భవేన్నాడీ కఠినావరితోజడా । క్రవన్నాతు భృతాశుద్ధాద్వితీతాచ ప్రవర్తతే॥

తా॥ అజీర్ణరోగమున కఠినంబుగను, సర్వత్ర జడమొగచు, శ్వరితముగను, అశుద్ధముగను, వేగముగను నడచుచుండును.

మందాగ్ని నాడీలక్షణము

౧౭౬. మందాగ్నీక్షీణతాయాతి నాడిహంసా కృతిస్తథా॥

తా॥ మందాగ్నిగలవాని నాడి క్షీణమయి మెల్లగ హంసవలె నడచుచుండును.

దీపాగ్ని నాడీలక్షణము

౧౭౭. లఘ్వీవహతిదీప్తాగ్నేతస్తథా చేగతవస్మృతా॥

తా॥ నాడిదీప్తాగ్నిగలవానియందు లఘువుగను త్వరితముగను నడచును.

అగ్నిమాంద్యము గ్రహణ్యాతినాడీలక్షణము

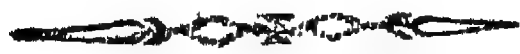
౧౭౮. పాదేచహంసగమనాశరే మందూకసంప్లవా తస్మాగ్నే ర్మందతా దేహేత్వథవాగ్రహణేగతః॥

తా॥ నాడి అగ్నిమాంద్యమునను, గ్రహణీరోగమునను, పాదంబున హంసవలెను, కరంబున కప్పునలెను చలింపుచుండును.

శ్రీనివాస భగవంతునియమాలాసి

నాడి పరిజ్ఞానము

ద్రావిడవైద్య నాడికరీత్యోప్రకరణము

గురునాడిగుణము

౧౭౯. గురునాడివాతగతియందు బలగవలె తిరిగిరాగా వాయు
వధికనుగును. దగ్గు, నవ్వు, గజ్జయు గలుగును. దేహమువాడును
గురునాడి వైత్యగతియందు కూర్మమువలె నడచిన జ్వరమువచ్చును.
నోట నీరూపును. చెమటపుట్టును. శ్లేష్మమున గురునాడి సింహము
వలెనుండ జన్నికలుగును. గురునాడి శ్లేష్మము నణగియుండ అసాధ్య
మరణమునకు గురులుకలుగును. గురునాడి జీర్ణించియుండ కడుపుయీ
డ్చును. నొప్పుయెత్తును. చేతులు కాళ్ళు వాచును. గురునాడి
ప్రక్కనుండిన శ్లేష్మ మెదురుగ పరుగెత్తును. స్థిరముగ నిలచియుండిన
వాతపిత్తములు రెండును చేరును. గురునాడి వెనుకకుతీసిన అసాధ్య
ములు గలుగును. అగేన్వస్థానమునతీవ్రముగనుండినమరణముగలుగును.

నాడులు క్రిందుమీదుగ మించిపోవువిధము

౧౮౦. చంద్రుడు వాతనాడి సూర్యుడు పిత్తనాడి సుడియందు
శ్లేష్మనాడి గురువారమున శ్లేష్మనాడి శని, మంగళ, ఆదివారములలో
పిత్తనాడి పోమ, బుధ, శుక్రవారములలో వాతనాడియు మించిపోవును.

నాడిచేరికలు

౧౮౧. వాతనాడియందు వాతము ప్రకోపించిన దేహమునొ
చ్చును, వాచును, చిక్కును. అన్నమం దిష్టముండదు. వాతనాడి
యందు పైత్యమునుగమించిన పిచ్చిచూటలాడును, కాళ్ళు చల్లబడును,
వాచును. వాతనాడిలో శ్లేష్మమునుగమించిన దేహమువాచును, యీ
డ్చును, తలనొప్పిగలుగును. గుణములు పేర్వేరుగానుండును. దేహ

ము జెల్లగనగును. ఆహారము సరిపడదు. దినదినక్రమమున వాపు అధికమగును.

౧౦౨. పైత్యనాడియందు పిత్తప్రకోపమైన మైకము, మారపు నూటలాడుట, అశక్తి, బడలిక, దేహము శుష్కించి వాపును గలుగును. పైత్యవాతమైన ఒడలుపీకుట, మంట, గొంతు యెందుకొనిపోవుట మొదలగు గుణములు గలుగును. పిత్తశ్లేష్మముయిన కడుపుబ్బరము కలనరింపునూటలా, కనులుమండుట, పచ్చబడుట మొదలగు గుణములు కలుగును.

౧౦౩. శ్లేష్మవాతముయిన నరములు యీడ్చుట, కంఠము నన్నమగుట, ఊర్ధ్వదృష్టి, కలనరింతలు, కఫము, దాహమును గలుగును. శ్లేష్మపైత్యమున తలనెప్పి, చెముడు, నోరుతీపు, జన్మియు గలుగును. శ్లేష్మప్రకోపముయిన జన్మి శైత్యములు గలుగును. జీవము పోవును.

మరణమునకు గుర్తులు

౧౦౪. రెండుదినములు పింగళ యనునాడి నాసికలో కుడివయిపున బారిన మూడుసంవత్సరములకు మృతిబొందును. మూడుదినము లెడమపార్శ్వమున బారిన రెండేండ్లకు చనిపోవును. పదిదినములు రెండువయిపులను బారిన ఒకనెలలో మరణమునొందును.

నాసికవిడచి నోటినుండి మాత్రము శ్వాసముబారిన మూడుదినములలో అయ్యరోగము (మేహరోగము) చే దేహము చిక్కి పిమ్మట వాచిన ఒకనెలలో మరణము గలుగును.

పిత్తరోగముచే చిక్కిన దేహము వాచిన ఆరుమాసములలో చచ్చును. శ్లేష్మము జలప్రవాహమువలె వేగముగ నడచుచుండిన మరుచటిదినమునందే మరణము. పిత్తము చెదరిపారిన మూడు దినములలో మరణమొందును.

వాతము చెదరిబారి యెరివిది దినములలో మృతినొందును. వాతపిత్తములు రెండును చేరి స్థానములుమారిన నయిదు దినములకు మరణము. వాతపిత్తశ్లేష్మములు మూడును చేరి స్థానముతప్పి చెదరి పోయిన నలువది దినములలో మరణము. మూడును ఒకటిగాచేరి నలు క్షీనుశోకవలె యెగిరిన యొకదినములో మరణము.

వాతపిత్తశ్లేష్మము లొకటిగా చేరి లేలుతోకవలె యాడి యోడవలె నడచిన ఒక నెలకు మరణము.

నాడిహీనముగా నడచిన యొకనెలలో నవ్యముగ యెప్పటిగలికి రాకున్న పదిమాసములలో మరణము.

శ్లేష్మనాడి యశ్వగమనమువలె తీవ్రముగా నడచిన ఒక నెలలో మరణము. ప్రాతఃకాలమున శ్లేష్మనాడియు మధ్యాహ్నమున పిత్తనాడియు సాయంకాలమున వాతనాడియు మిలిమించినడచిన నాలుగయిదు దినములలో మరణము. శ్లేష్మనాడి నెమలివలెను, జలగవలెను తీవ్రముగా నడచిన గోడవదినమున మృత్యువునోటబడును. రోగియొక్క నోటియెంగిలి సమీపమునబడిన మరణము.

ఒక తెల్లని వస్త్రమును నేతెలో అడిపి బుడవట్టుకు చుట్టి మూడుం ముప్పాతిక గడియలుంచి విప్పిచూడ వాతనాడిఎగిరి తగ్గిపట్టును, పాము వలె మెల్లగా నడచినను యిరువదిరెండు దినములలో మరణము. తీవ్రముగా నడచిన తొమ్మిదిదినములలో మరణము. జలగవలె నడచిన మూడుదినములలో మరణము. తంతివలె చుట్టుపట్లు గానబడిన అదినమే మరణము. ప్రక్కనుండి జరుగెత్తిన ముప్పది దినములలో మరణము గలుగు సని తెలుసుకొనవలెను.

నాడి కీటకమువలె ప్రాకినను కాకచేసినను. దూదివలె మృదువుగానుండినను, హంసవలె నడచినను, వ్యాధికుదురు సని గ్రహించవలెను.

ఎడమయరికాలు చల్లనై కుడియరికాలు ఉష్ణము శీతము రెండును గల గీయు ఉండిన పది దినములలో మరణము. రెండుపాదములు ఒకేక్రితిగా శీతలముగానుండి మధ్యవదేశము వేడిమిగలిగి నాసికయందు శ్వాసము అధికముగా గలిగి బడలికయు ఎక్కిళ్ళును కలిగి నేహము చల్లనయి కన్నులు చీకటికప్పిన మూడవదినమున మరణము. కంఠము తల మెడకు లోభాగము చల్లనై కన్నులు నీలవర్ణమై గొంతులో కఫముతట్టిన మూడుదినములలో మరణముగలుగును. యేకనాడియు, మణికట్టు పల్లము చల్లనై అరికాలు కాకతోగూడి గొంతు కరికరమనిన అయిదవదినమున మరణము. రెండుతొడలును అరికాళ్ళును చల్లనై రెండుచెవులు మోతబెట్టిన రెండవదినమున మరణము.

కుడియరికాలు వెచ్చనై చెమటపుట్టి దేహమంతయు కాకగా నుండినను కనురెప్పలు, ముఖము, ఎడమయరచేయి వెచ్చనై ఉచ్చి (ఉచ్చాస్వసము) చల్లనైనను కుడివైపు ముక్కును అరికాలును యెడమప్రక్క నాసికను తోమనపుడు ఎర్రనైనను దేహ మూద్యంతము కాకగా నుండినను వ్యాధి కుదురును.

కనుభూమలు, నాసిక, చెవులు, ఉచ్చాస్వసము, అరికాళ్లు, అరిచేతులు తెల్లనై పాదములు చల్లనైన అయిదు గడియలలో మరణము వాతవైశ్యములడగి శ్లేష్మ మధికమై దేహముతెల్లనై రొమ్ము చల్లనైన తొంబదిఘడియలలో మరణము. శ్లేష్మరాడి యధికమై వెంటనే తగ్గిన రెండువిఘడియలలో మరణము. పిత్తమణగి వాతశ్లేష్మము లధికమై కంఠమున కఫమణగి చిక్కి, కన్నుకమ్మినారు పడచిన అయిదుఘడియలలో మరణము. ముఖమువాడి నరములు తెలియునట్లు పచ్చని రంకుగాకను, కమ్మివేగమున నరములు చల్లనై హీనముగా పంచభూతము టుడిగిన నరవరయని పండ్లుకొటికి వగుతుపుట్టి వాతపిత్తశ్లేష్మములు వీణవలె కొట్టుకొనిన సద్యోమరణమని గ్రహించవలెను.

మరణచిహ్నములు

౧౮౫. వాతపిత్తశ్లేష్మములు తేగబడిన (అరణయన) నలుకీ సుతొకవలె క్రుళ్ళును. దేహము చల్లనై యుండును. చేతులతో దేహమును తడవిచూచును. మనుష్యుల నపేక్షగాచూచును. శ్వాస మధికమగును. రెండుపక్కలు యీడ్చును. గొంతులో కఫము చేరి గుఱుగుఱువినును. కంట నీరుజారుచుండును. పైత్యపుమాటలాడు చుండును. దిగులుచిక్కును. నాసికవాడును. చెరుటగిలుగును. కండ్లు దంతములు నల్లబడును. కఫ మధికమై యుంటలుంటలుగా వడు చుండును. కండ్లుత్రిప్పును. జీవుడు అల్లాడును.

మరణచిహ్నములలోని యాజ్ఞలు

౧౮౬. మొదటియవస్థ వీరుగకంపుకొట్టును. రెండవయవస్థ మంచిమాటలాడును. మూడవయవస్థ చిత్తము చెలించును. నాల్గవ యవస్థ చిక్కి- పై శ్వాసము తీసిపోవును. అయిదవయవస్థ ఊర్ధ్వ దృష్టిగలుగును. ఆరవయవస్థ చల్లినగును. యేడవయవస్థ అన్నము గోరును. యెనిమిదవయవస్థ కండ్లుచీకటాలు గ్రమ్మును. తొమ్మిదవది దేహము తెల్లనగును. పదియవయవస్థమరణము. ఈవిధముగ మరణా వస్థలను గ్రహించవలెను.

వాతము, పిత్తము, శ్లేష్మము వీటినిగురుతులచే తెలియుపద్ధతి

౧౮౭. మలముచే వాతగుణమును, మూత్రముచే పిత్తగుణ మును, బిందువుచే శ్లేష్మగుణమును, తెలిసికొనవలెను.

దేహమందలి వాతపిత్త శ్లేష్మస్థానములు.

౧౮౮. పాదమునుండి నాభివరకు వాతము, నాభినుండి కంఠము వరకు శ్లేష్మము. కంఠమునుండి శిరస్సువరకు పిత్తమనియు నాడీస్థాన ముల నెఱుంగవలెను.

వాతపి త్తశ్లేష్మముల గుణములు కూపములు రుచులు

మొదలగు నిర్ణయములు

౧౮౯. వాతం వాయుశ్రువులును, చల్లన, కూపంబులును, నీలం,
పిత్తం, వేడు, వాంతి, మందం, కూపంబులును, తచ్చ,
శ్లేష్మశ్లేష్మ, తేలు, చెమట, కూపం, తెలుపు,
వాత మధికమైన పులును నాలుకయందు కలుగును.
పిత్త మధికమైన వేడు నాలుకయందు కలుగును.
శ్లేష్మమధికమైన నాలుకయందు తీపిగలుగును.
దేహము చల్లనైన వాతము, శ్లేష్మమైన పిత్తము చేచి
టవట్టిన శ్లేష్మము.

వాతపి త్తశ్లేష్మకాలములు

మతాంతరిము

౧౯౦. తేల్లవారి పది విఘడియలు వాతము, మధ్యాహ్నము
పది విఘడియలు పిత్తము అస్తమానమున పది విఘడియలు శ్లేష్మము
ను నడచును. మనుజునికి పూర్ణాయుఃప్రమాణము ౧౨౦ సంవత్సర
ములు అందు నలువదివత్సరములు వాతము, నలువది మొదలు యెనుబది
వత్సరములవరకు పైత్యకాలము. యెనుబది మొదలు నూటయిరువది
వత్సరములవరకు శ్లేష్మవాతము.

నాడిసిచూచుటకు మానడినవార నిర్ణయము

౧౯౧. చిత్రవైయాసి మానములలో నుడయకాలమున నాడిని
చూడవలెను. అని అడి అల్పిసి కార్తికమానములలో మధ్యాహ్నము
న చూడవలెను. మార్గశిరైమాసి మానములలో అస్తమానమున
చూడవలెను. విశుని అషాఢి పెరబాసి మానములలో రాత్రియందు

నాడిని పరీక్షించవలెను. ఇట్లు చూచిన నాడి పరిశుద్ధముగా కావ
బడును.

గ్రావిడమాసములకు మేషావినంక్రమణ సంబంధవివరణము

౧౯౨. అరవనూసములు మేషనంక్రమణము మొదలుగా సౌర
మానరీతిని లెక్కింపబడును. మేషము ౧౪ తేది యనగా చిత్రమాస
ము యిదే చైత్రము. ఈవిధమున వైశాఖ = చైత్రభద్రము = వైశా
ఖము అని, మిథునము = జ్యేష్ఠము = అడి = కర్కాటకము ఆమాఢ
ము, ఆవణి సింహము = శ్రావణము. పెరటాసి = కన్య - భాద్రపదము.
అల్పిసి = తులా = అశ్వయుజము = కార్తిక = పృశ్చికము = కార్తిక
కము = మార్గశిర = ధనుర్మాసము = మార్గశిరము, తే = మకరము =
పుష్యము = మాసి = కుంభము = మాఘము = పంచమి = మీనము =
ఫాల్గుణము ఈవిధమున మాసనామముల నెఱుంగవలెను.

లంఘనప్రకరణము

౧౯౩. లంఘనములు చేయించవలసిన తత్వములు మూడు
విధములు.

౧. వాతజ్వరము, అజీర్ణజ్వరములు గలవారికి వాతనాడి హ
రించి పైత్యనాడి స్ఫుటముగ గానవిచ్చువరకు వ్యాధియొక్క బలబల
ముల ననుసరించి లంఘనములు తప్పక చేయించవలెను. అజీర్ణలంఘ
నం వశ్యం' అను లోకోక్తి యందరికిని తెలిసినపిషయమే. ఇట్టిఅజీర్ణ
రోగులకు శుష్కోపవాసమే చేయించవలెను. అజీర్ణరోగము శ్లేష్మా
ధిక్యమువలనను అపక్వపదార్థభక్షణము వలనను, రక్తము క్షీణించు
టవలనను, దాహమహిమ, శుక్లస్థమువలనను రక్తమందలి యుష్ణ
ము తగ్గి అజీర్ణరోగమును గలిగించును.

పిత్తజ్వరముగలవారికి లఘుభోజనము చేయించవలెను.

మేహజ్వరముగలవారికి వ్రథేనాయామమున గంజి త్రాగించవలెను.

లంఘనము లందఱి విషయమున చేయించకూడదు.

౧౯౮. అతిసారవ్యాధిపీడితులు, గబ్బరతులు, వృద్ధులు, శిశువులు శుష్కించిన శరీరముగలవారు దూరమునడచి యులసినవారు, నేత్రరోగులు క్షయరోగులు, కుష్టురోగులు, గ్రహాశిరోగపీడితులు, దారుణమేహరోగులు, మేహపైత్యరోగులును లంఘనములక హాలుగాదు. ఎట్టి విషరోగపీడితులైనను దారుణమగు మహాదాషధములను సేవించి రోగవిముక్తులై అత్యుష్ణము శరీరమంతయు వ్యాపించిన పిదప నొక క్షణమైనను లంఘనముంచరాదు. వెంటనే వైద్యుని గూర్జప్రకారము రోగికి వర్ణయిడవలెను. అట్లు చేయుకూడిన రోగవిముక్తులైనను అకాలమృత్యు వానష్టమై మహాదాషధ ప్రయోగము వలన విషవబడియు, అన్నము తినివికారణమున గూడ తిరుగ మృత్యువునోట బడుట నిశ్చయము, ఈవిషయమున కొందరు వామరులు ఆయువున్నయెడల అన్నము పెట్టకుండిన చావరనియు మరికొన్నిదినములు బాధ నొందుదుగనియు వాదనలుచేయుదురు. వైద్యుడట్టివారిమాటలను మొదలనే పరీక్షించి వైద్యము చేయుటమానవలెను.

జ్వరవిషయమున కర్మవిపాకాది గ్రంథాభిప్రాయము

౧౯౯. బ్రాహ్మణేతరులకు బ్రాహ్మణద్రవ్యాపహారము క్షత్రియేతరులకు క్షత్రియద్రవ్యాపహారము, వైశ్యేతరులకు వైశ్యద్రవ్యాపహారము, సర్వజనులకు దేవద్రవ్యాపహారము, గురుద్రవ్యాపహారము, రాజద్రవ్యాపహారము, బ్రాహ్మద్రవ్యాపహారముల వలన సామాన్యజ్వరము, మహాజ్వరము, రుద్రజ్వరము, వైష్ణవజ్వరము, మొదలగు జ్వరములు పుట్టుచుండును. రుద్రజ్వరమునకు రుద్రజవమున్ను మహాజ్వరమునకు మహారుద్రజవమున్ను రుద్రజ్వరమునందు మహారుద్రము

నున్ను, వైష్ణవద్వారములకు విష్ణుసహస్రనామజపమునున్ను, పారాయణమును, అష్టద్వారములకు నారాయణస్తోత్రజపమున్ను, విష్ణుసహస్రనామజపమునున్ను చేయించి శక్త్యానునారయుగ అన్నదానమును చేయించిన జ్వరివిమక్తులగుదురు.

జ్యోతిషశాస్త్రాభిప్రాయము

౧౩౬. సూర్యుడు తనకు నీచరాసియైన తులారాశియందుండగ బుట్టినవానికి అనూకృతశామధ్యమున శత్రుపీడ, ద్వారము, శిరోరోగము, సంకటము, ఉగ్రపీడ, కుష్టువు, మొదలగు రోగములు కలుగును. క్షీణచంద్రునిదశయందును, నిచనుపొంది వృశ్చికమందును చంద్రుని దశామధ్యమందును ఇటులనే గలుగును. కుజదశయందును శ్రుతికుజాంతరమందును అతనికి నీచక్షత్రముయైన కర్కటకరాసియందున్నపుడును కురుపులు మేహానణములు మహాచిమోదలగునుష్టరోగములచే పీడింపబడును. సప్తమమునగాని అష్టమమునగాని శనిగురువులు చేరియుండిన రక్తకాసరోగము కలుగును. వారితో సూర్యుడు కూడియుండిన క్షయరోగము గలుగును. శనిలగ్నమందుండిన జాతకుడు పాతరోగియగును. చంద్రుడుగాని బుధుడుగాని లగ్నాధిపతియై రాహుకేతుముక్తులయిన శనిచే చూడబడెనేని జాతకుడు శ్వేతకుష్టురోగము వలన పీడింపబడును. ఈయనస్థ మిధున కర్కట కన్యాలగ్నములకు మాత్రము గలుగును. లగ్నాధిపతితో బుధుడుగాని, కుజుడుగాని కూడి కన్యమిధునములందున్నను లగ్నాధిపతికుజయుక్తుడై బుధునిచేత చూపబడినను జాతకునికి ఆననరోగము గలుగును. షష్టాధిపతిగాని, సప్తమాధిపతిగాని వ్యూహాధిపతితో కూడి శనిచేత చూడబడెనేని జాతకునికి చూత్రకృత్రురోగము కలుగును. షష్టమమున శనికుజరాహువులు అధవాలగ్నమున గురురాహువులును చేరియుండిన జాతకునికి వారిదశాభుక్తికాలమున అంఠరోగము సంభవించును. ఇవి మొదలగు

జ్యోతిషశాస్త్రాభిప్రాయమువలనను కర్మవిపాకాది గ్రంథములందు చెప్పబడినీతిని ప్రాచీనము ఆగామనంచిత సుకృత దుష్కృత కష్టసంప్రాప్తి విశేషములను జనుల కాయాచారములు గలుగుచుండును గాన, ఆచారోగములు తమతమ రోగశాంతికారకు భగవత్ప్రార్థనము గ్రహశాంతియును అన్నచానాది సూర్యకముగ పాపఫలహరమును తప్పక చేసికొనవలెను. అట్లు వారివారి యిష్టదైవములను ప్రార్థనము చేయుచుండుట ముఖ్యకర్తవ్యము. బ్రాహ్మణాది సర్వజనులకును సద్వాంతర్యామి స్వరూపుడును, సర్వవేద ప్రతిపాద్యుడును, సర్వదేవతాస్వరూపుడును అగు నారాయణుని (శరీర జర్మ రీభూతే వ్యాధిగ్రస్తేకలైబరే | ఔషధం జాహ్నువీత్యాయం వైద్యో నారాయణోహరిః) అను ప్రకారము ఔషధసేవ కాలమునను తదితర కాలములందును నారాయణుని తిర్స్విరూపుడగు వైద్యుని ధ్యానించుచుండవలెను. ప్రారబ్ధసశమున గలుగు రోగములు కర్మ పరివర్తముకానిది ఔషధసేవవలన నివారణ మగునాయని కొందరు ప్రశ్నచేయుదురు. భగవన్నామోచ్చారణమున్న ఔషధములు గూడ సలంక్యనీయములని యెల్లవారికిని తెలియును. గాన నీ రెండుపాద్యములవలనను తప్పక వ్యాధి నివారణమగును. అని నిశ్చయముగ నెక్కిచెప్పగలము. అయిన నీకోకమున నిట్టి దృఢభక్తి తాత్ప్ర్యములు గలిగి ఔషధసేవ శేకయే యుండువాకలు కోటికోకరయిన నుండని నెక్కిచెప్పగలము. గనుక ప్రాణులు పాంచభౌతిక శరీరములను ధరించియుండునంతవరకు ప్రారబ్ధ ఆగామనంచిత పాపఫలహరముగ సంచరించురోగము నివారణార్థము చికిత్సలను చేయుచునేయుండవలెను.

ధన్వంతరి, అశ్వినీదేవతలు, సిద్ధులు, యోగులు, విరాగులు మొదలగు మహాత్ములు నానావిధములగు ఓషధులయొక్కయు కసాదులయొక్కయు గుణములను తను యోగపరిశుద్ధ జ్ఞానమువలనను

స్వారుభవము వలనను కనిపెట్టి చెప్పిన బౌషధ యోగములవలన నెట్టి రోగములనైనను నివృత్తి చేయగలిగియుండునని విశ్వాసముంచవలెను. వైద్యుడు నారాయణస్వరూపుడనియు సర్వవిధములను గుణసంపత్తి గలవాడనియు గురియుంచి బౌషధ సేవ చేయుచున్న సర్వరోగములును నివారణ మగును.

వైద్య లక్షణము

౧౯౭. అగణితసాంవత్సరిక వృద్ధిహీనస్తు జగతియోమంత్రీ! శాస్త్రవిహీనో వైద్యస్త్రయః పుసుమాభవంతి యమదూతాః! అను విధమున సిద్ధాంతము తెలియక పంచాంగము చెప్పు జ్యోతిష్కుడు రాజకీయ వ్యవహారములను తెలియని మంత్రీ శాస్త్రమెరుగని వైద్యుడు యీముగ్గురు ప్రజలపాలిటి యమదూత లగుదురు. అనునట్లు వైద్యుడనువాడు వైద్యశాస్త్రమును బాగుగ జదివి యందలి రహస్యార్థములను తత్వములను విశదముగ నెరింగినవాడును చిరకాలము నుండి వైద్యముం దనుభవముగలవాడుగను అహింస, యింద్రియ నిగ్రహము, సర్వభూత దయాళుత్వము, క్షమ, భగవద్భావము, తపస్సు, భగవద్భావము, సత్యవాక్యము, శరణాగత రక్షణముం దభిరుచి, శుచిత్వము, దంభ రాహిత్యము, అలోభము మెట్టియూపదలయందును ధైర్యము మొదలగు సుగుణములను గలిగి యుండవలెను. బాల జ్యోతిషము వృద్ధవైద్యము అనుకీర్తిని పంశపారంపర్యముగ వైద్యసంప్రదాయము గలిగి యుండవలెను. అట్లుగాకున్న తనకాలమున వైద్యము చేయుచుండిన తా ననేక శాస్త్రములను పెద్దలవద్ద చదివి అందలి రహస్యార్థ సంగ్రహదాయములను సంగ్రహించియు నానావిధ రోగ తత్వములను చూచియు ఆరోగములకు తనకు తెలిసియున్నట్టియు వైద్యశిఖామణులవలన గ్రహించినట్టియు యోగములచే నివారణయు చేయుచుండవలెను. ఇట్టి సుగుణసంపదలచే నలంకరింపబడియుండు వైద్యుడు తాను

చేయు బౌషధములను దేశకాలతత్వముల ననుసరించి పూర్వగ్రంథములలో వ్రాయబడిన యోగములు కొన్ని దేశతత్వము, కాలతత్వము, దేహతత్వములు భేదించియుండుటచే పని చేయబాలవు. అట్టి సమయమున నాడీవిదానము దేశములోని శీతోష్ణస్థితితామల పరిశోధనమును బాగుగా నాలోచించి నూతనౌషధములనుగూడ కల్పించవలెను. బౌషధములందు చేర్చబడు భిస్మాదులను పరిశుద్ధముగ శుద్ధులనుచేసి భసికములను చేసియు ఓషధులను నిజమయినవానినిగా గ్రహించి వృద్ధిమయినవాటిని చేర్చి బాగుగ మర్దించి సిద్ధపరచుకొనవలెను. అట్టి బౌషధములను అనువాదయుక్తముగ నీయవలెను. బౌషధము సిద్ధమైనవేగమే ప్రథమమున నాల్గుభాగములను జేసి అందు మొదటిభాగము ధర్మార్థముగను, రెండవది ధన్వంతరిభాగముగను తీసి దానిని గోగులనుండి గ్రేవిభమైన యువకార మపేక్షింపక వాడవలెను. మిగత రెండు భాగములకును ప్రత్యక్షవకార మపేక్షించుట యుక్తము. నూతనౌషధములను కల్పించుటలో దేశకాలనాడితత్వములనుబట్టి మాన్యుటకు కారణమేమన. ఒక్కొక్కదేశమున కొంతకాలమునకు ముందుండు భూతత్వము కొన్ని కారణముల ననుసరించి శీతోష్ణ స్థితులు భేదించును. ఉదాహరణము ఒకదేశమున నొకనది ప్రవహించుచుండును. అప్రవాహోదకము మిట్టపల్లములకు సమానముగ ప్రవహింపకుండుటచే ఆనదికి ఉన్నతప్రదేశమున ఆనకట్ట కట్టి ప్రవాహోదకమును సంవత్సరమంతయు నిల్వ చేసి కాలువల మార్గమున సంవత్సరము పొడుగునను పయి నిల్వనీటిని పారించి సర్వకాలములందును సస్యములను పండించుచుండును. అందువలన భూమి నిస్సారమై పంటలు తగ్గుచుండును. ధాన్యములకు బలము తగ్గియుండును. ఓషధులు నిస్సారమగును. ఆ దేశముందుండు జనుల దేహతత్వములుగూడ క్రమక్రమమున భేదించును. ఆయురారోగ్యములుతగ్గిపోవును. ధనముమాత్రమధికమగును. ఇందుకు

దృష్టాంతముగ కాలుపనీటివలసపండుధాన్యాదులయొక్కయు, పళ్ళాదుల
 పాడియొక్కయు, పసా=ధారత్రవదేశముందలి పంటదినుసులయొక్కయు ప
 ళ్లాదులపొడియొక్కయుకులులనుగుణములనునాలోచించినవిశదముగును.
 ఒకచునుజుడు తనదేశమును విడిచి యనేకదేశములను తిరిగి ఆయాదేశ
 ములలోని యన్నపానాదులను భుజించియు శీతోష్ణాదుల ననుభవించి
 యు తిరుగ కొంతకాలమునకు తన స్వదేశమును చేరినపిమ్మట యతని
 దేశాతస్యము మూరియుండును. భూమితత్వముగూడ అనేకతావుల
 సవేశవిధములుగ మూరియుండును. విషయ మిందుచలన విశదముగును.
 ఒకదేశమున అంగుండు జనులకు సర్వసౌఖ్యముల సిద్ధుచుండియు
 గొంతకాలమునకు శీతోష్ణముల మార్పువలన నాదేశతత్వము భేదించి
 అందలి జనులకు సర్వవిధాసౌఖ్యముల శాకరస్థై యుండును. మనుజుల
 తత్వములుగూడ వైద్యశాస్త్రప్రకారముగ ఏడుసంవత్సరముల కొక
 సారి మారుచుండునని హిందూవైద్యశిఖామణులును పదిసంవత్సర
 ముల కొకసారి మారుచుండునని పాశ్చాత్యవైద్యశిఖామణులును ఒప్పు
 కొనియున్నారు. గాన దేశకాల నాడితత్వముల ననుసరించి వైద్యులు
 ఔషధములకు అనుపానములను మార్చియు రోగులకు వాడుచుండ
 వలెను. గాని పూర్వగ్రంథములలో వ్రాయబడిన ఔషధయోగముల
 ననుసరించి చేయబోవు ఔషధములలో చేర్చబడు రసపాషాణాదుల
 కును, గ్రంథేణములకును, మూలికలకును శాస్త్రోక్తమైన శుద్ధు
 లను నిష్కళంకమగునట్లు చేయవలెను. తూనికలును, కొలతలును
 హెచ్చుతగ్గులు లేకుండగ చేర్చవలెను. మర్దనలు శాస్త్రోక్తముగ
 చేయించవలెను. పయి యంశములలో నెద్దానియందు హెచ్చుతగ్గులు
 సంభవించినను ఆయాఔషధములు శాస్త్రోక్తగుణములను జేయక
 పోవుటయే గాక వాటిని సేవించిన రోగులకు రోగములు వివారణము
 కాకుండుటయేగాక క్రొత్తరోగములును వివరీతగుణములను గలిగించి

అధికబాధలను పొందించును. అందువలననే రోగప్రీక్షకులలో, కొందరు వైద్యులని పేరుపెట్టుకొని వచ్చెడు వారి యశావధములను గ్రహించుటకు సంజేహించి బాధలను పొందుచునే యుందురు.

“నిస్సారావృధివీ నిరాషధి అతాని చామహత్వో గతాః” అను ఛాందోక్తి ననుసరించి పయి కారణములకు మూలమగును. పయిద్యుగన ప్రజలపాలిటి దైవముగను ఆపద్బాంధవుడుగను యెంచబడవలెను.

వైద్యునికి వైద్యశాస్త్రమందలి పూర్వపరిచయమే గాక జ్యోతిషశాస్త్రమందును ఇతిరశాస్త్రములందును పరిచయము కొంతవరకు గలిగియుండవలెను.

ఎందుకన, వైద్యుడు తాను చికిత్సచేయుబోవు రోగి ఆస్వరము ఏతిధి నక్షత్రములయం దంకురించినదో తెలిసికొనవలెను. యాతిధి నక్షత్ర వారములలో వంకురించిన జ్వరములకు గాలవరిమితి గలిగియుండును. రోగియొక్క జాతకము ననుసరించియు జాతకము లేకున్న నామనక్షత్రము ననుసరించియు గోచారఫలమును తెలుసుకొని రోగసమయములం దేయేగ్రహముల సంచారమునుబట్టి యేరోగ మంకురించినదో దానిని గ్రహించి ఆయాగ్రహనక్షత్ర తిధివారముల కధిదేవతలకు శాంతిలను చేయించి రోగములకు సమయానుసారముగ చికిత్సలను చేయవచ్చును. ఇంతియగాక తానుజేయుబోవు ఔషధముయొక్క నామనక్షత్రమును గుఱియిది దానికి తగిన తిధి వార నక్షత్ర యోగ కరణము మొదలగు పంచాంగరీతినిచేసి సిద్ధమైనపిమ్మట తన యిష్టదైవమును ధన్వంతరిని బూజించి యుపయోగపరచిన సది మన్యాహారముగ శాస్త్రమున జెప్పబడినరీతిని వనిజేయును. యేయేరోగమం దేయేపథ్యమును జేయవలయునో ఆయారోగములందు తగినపథ్యములను చేయించుచుండవలెను. “రోగికిపథ్యం మనిషికినత్యం” అను ఛాందోక్తి ననుసరించి పథ్యము చేయకుండిన రోగము కుదురకుండుటయే గాక

క్రాంతవికారగుణములుగూడ రోగులకు గల్గును. శిఖనువిడిచి కాలు పట్టచలసివిచ్చును. రోగగుణము ననుసరించి యనుపానములను పథ్య పదార్థములనుగూడ మాధుచేయుచుండవలెను.

కర్మవిపాకము మొదలగు గ్రంథములను చదివి వానియంగల యధార్థమును తెలిసికొనుటకును, పూర్వోత్తర సందర్భములను స్వయముగ విచారించుటకునుతిగిన ఆంధ్రగీర్వాణ భాషాపరిజ్ఞానమునుగూడ వైద్యునికి కలిగి యుండవలెను.

ఇన్నిటికేని ముఖ్యసాధనము అమృతహస్తీయు, సత్యవాక్య ప్రచూణతయు, నాడివిబట్టియు, రోగియొక్క బాధలనుబట్టియు, ముఖ వర్చస్సు మొదలగు అప్యవిధస్థాన స్వరూపములనుబట్టియు రోగమును నిర్ధారణచేయుటకు తగిన చాతుర్యమును గలిగియుండవలెను. ద్వేష ములేనివాడుగను, మనస్సంశోషము గలవాడుగను, సర్వవిధవైద్య శాస్త్రపారగుడుగను, అనుభవముగలవాడుగను, వాక్పటుత్వము, కుశలబుద్ధియు, శాంతమును గలిగి మూడుతత్వముల నెఱిగినవాడుగను, నిత్యేంద్రియుడుగను, భగవద్భ్యానరతుడుగను వైద్యుడుండవలెను. “అల్ప శ్చకాలో బహవశ్చివిఘ్నాః” యనునట్లు ఆయు వల్పము, శాస్త్రము లపారములు. విఘ్నముల కంతములేదు గాన ఒకమనుజునికి సర్వశాస్త్రములను అధ్యసించుటకును, “మహాముసీనాం మతయశ్చ భిన్నా” అందరుమునుల యభిప్రాయముల నైకకంఠ్యముచేయుటకును లోకమందనేకులగు సాధువులుందురు గాన వారి నందరిని జేశాంతరములకు బోయి వారి నాశ్రయించి వారియనుగ్రహమును సంపాదించుటకును, “ధనమూల మిదం జగత్” అను వాక్యసరణిని ధన వ్యయముజేసి దేశాటనము చేయుటకును, సంసారసంబంధమైన యిక్కట్టులకు లోనై యుండుటచే అందరికిని వలనుపడదు. గాన వైద్యశాస్త్రపారగు లగు

మహాత్ముల నాశ్రయించి అరుగ్రహమును సంపాదించి శాస్త్రమును సంప్రదాయములను గ్రహించి పై ప్రకారమున వైద్యుడు తన వృత్తిని పరమార్థమును శాపాడుకొనిన దైవద్యజీవనమును చేయుచుండుటమంచిది. ఔషధము చేయుటకును, సేవించుటకును శుభాశుభదినములనిర్ణయము

౧౯౮. ఉత్తరము గురువారంచ మధ్యముం భృగు భాస్కరా శని మంగళయోగ్యుశ్యః నవమిద్యం బుధసోమయోః॥

తా॥ గురువారము ఔషధమును జేయుటకుగాని సేవించుటకు గాని శ్రేష్ఠతయియు. శుక్రవార ఆదివారములు శ్రేష్ఠతరము అనగా మధ్యము. బుధవార సోమవారములు అధమము. అనగా సాధారణము. శని మంగళవారములు మృత్యుచదము. “మహత్యాఽదిసంప్రాప్తైస్మతేకవ్యో భగవాహ్హరిః” యనునట్లు రోగులకు ప్రాణోత్క్రమణకాలమున భగవద్ధ్యానమును జేయుచు ఔషధములను ఇచ్చుటయేగాని కాలనియమము, స్థలనియమము, జాతినియమము, లూపీంచ నవసరములేదు.

జ్వరవిషయమై శుభాశుభములను తెలియజేయు చక్రము

ఈచక్రమునందు వరుసగానున్న తొమ్మిది నక్షత్రములలో జ్వరంపచ్చిన నక్షత్రమున్న, సూర్యసంచారనక్షత్రమున్న, జన్మనక్షత్రమున్న కలిసియున్నయెడల ఆరోగి మృతుడగును.

శ్లో. ఆర్ద్రాది చంద్రభాంతంచ మూలా తివ్రతిమధ్యమే! రవీం దుదన భాష్యేక రభాయాంచేన్న జీవతి॥

ఆర్ద్రా	పుబ్బ	ఉత్తర	అనూరాధ	జ్యేష్ఠ
పునర్వసు	మఖ	హస్త	విశాఖ	మూల
పుష్యమి	అశ్లేష	చిత్త	స్వాతి	పూర్వాషాఢ
ధనిష్ఠ	శతభిషం	భరణి	కృత్తిక	

శ్రవణం పూర్వాభాద్ర అశ్వలి రోహిణి
ఉత్తరాషాఢ ఉత్తరాభాద్ర రేవతి మృగశిర

ఇది శ్రీమద్ధన్వంతరీ ప్రసాద సహసాపితాయుర్యన రహస్య రచనా విశారద
శ్రీమన్మహారి తిరుమలాలలూగ్యక సర మాధ్యమ ప్యవ్యయోధియ వేదాం
తాత్పర్య వేంకటరామాయపూర్తి శ్రీమద్వేంకటాచార్య పుత్ర
కాశ్యపగోత్ర రమాసతీసమావ లక్ష్మీవరసమాంబా గర్భ
పార్థ శుక్తియుక్తాయమావ శ్రీనివాసాఖ్యాభిధావ
ప్రణీతంబైన శ్రీనివాస ధన్వంతరీయంబున
ప్రథమభాగాంతర్గత చాడీనివాస
ప్రకరణము. శ్రీశ్రీశ్రీ.
సంపూర్ణము.

యంత్రసహాయమున దేహమునందలి యష్టమును కనుగొనుట

ఇట్టియంత్రమును “ధర్మామేటరు” అని ఇంగ్లీషునం దనియెదను.
ఈధర్మామేటరు గాజుగొట్టమువలెనుండును. లోపల పాదరసముండును.
దేహమునందలి యష్టస్థి ననుసరించి ఈపాదరసము పైకి లేచుచుం
డును. క్రిందకుదిగుచుండును. ఈధర్మామేటరు పయిని 95, 100, 105,
110 అను సంకెలుండును. వీనిని డిగ్రీలందురు. డిగ్రీలకు పాయంట్లు
క్రింద విభజింపఁబడును. ఒకనిశరీరోష్టస్థితి కనుగొనుటకుముందు కుడి
చేతితో నీధర్మామేటరును పట్టుకొని నెమ్మదిగ జాడించినయెడల నందు
లోని పాదరసము 95 వ డిగ్రీవద్దకు దిగును.

ఆరోగ్యవంతునిదేహమున నష్టం 98 డిగ్రీల నాలుగుపాయంట్లు.
నోటియందు 99—5 డిగ్రీలు. రక్తముయొక్క యష్టస్థితి 100 డిగ్రీలు.
99—6 డిగ్రీలకు హెచ్చినగాని, 97—5 డిగ్రీలకు లగ్గినగాని నిశ్చయ

ముగ వ్యాధిలక్షణం ఉష్ణస్థితిగ్గి భాతుశోణమునగాని, రక్తక్షయమునగాని, దీర్ఘ వ్యాధినిగాని యగును. ఉష్ణస్థితి హెచ్చినయెడల జ్వరాదుల వలన నగును.

ధర్మామేటరు ఉపయోగించునపుడు 98—4 డిగ్రీలలో నుండు నట్లు చూడవలెను. రోగిచేతులు చల్లగాను, వెచ్చగాను నాయాకోగ మాల ననుసరించియుండును గాన చేతిలో ధర్మామేట రెప్పుడును పెట్టి పరీక్షింపఁదగదు. చంకలోనుంచుట మంచిది. చంక బాగుగా తుడిచి పాద రసమున్న అడుగుభాగమును చంకలో పెట్టవలెను. భుజము మెక్కి పెట్టవలయును. ధర్మామేటరునకు చర్మస్పర్శ బాగుగ దగలవలెను. రీ మొదలు 5 నిమిషములవరకును పెట్టవలెను. తరువాత ధర్మామేటరునుతీసి పాదరస మెంతవరకు బ్రాకునో చూడవలెను. అప్పుడుచూచు నాతఁడు తనజేతిని పాదరసమున్న భాగమునను తగులనీయగూడదు. ఉపయోగించుట యైనతోడనే కార్బాలికు సబ్బునీళ్ళతో ధర్మామేటరును శుభ్రముగ కడుగవలెను.

ఉదయమున, సాయంత్రమున నెనిమిది గంటలకు దేహస్థితి ధర్మామేటరుతోఁ బరీక్షింపవలెను.

పెద్దవాండ్ర దేహస్థితికన్న చంటిపిల్లలదెక్కువ యుష్ణముగ నుండును. ఆవిషయమయి గమనించవలెను.

నాడి, శ్వాస, శరీరోష్ణస్థితి పరస్పరసంబంధము.

స్వతః మనుష్యున కుండవలసిన యుష్ణముకంటె మెక డిగ్రీ యెక్కువగనున్నయెడల నిమిషమునకు సుమారు పదిసార్లు యెక్కువగ నాడికొట్టుకొనును. మనువటికంటె రెండుమూడుసార్లు శ్వాస మధికముగనుండును. యీవిషయమై ప్రత్యేకముగ నొకగ్రంథమున రచించుచున్నారము గాన నిక్కడ విశేషించి వ్రాయలేదు.